

Det er egentlig en historie i to dele vi her
komme med, første del kunne gerne være borte -
men den giver forkundskaber, og de er nyttige.

H. C. Andersen

VENNEN ALBERT SCHWEITZER

Forord

Hvorfor denne bog? Eksisterer der ikke allerede et væld af litteratur om dr. Albert Schweitzer - som filosof og religionsforsker, som musiker og musikhistoriker og som urskovslæge? Er der ikke allerede rejst mindesmærker nok? I hundredevis af hospitaler, universiteter og gymnasier er jo opkaldt efter ham. Og næsten et halvt hundrede lande har udsendt frimærker med hans portræt. Ja, man kunne bare remse op.

Mange af de tidligere bøger har været rene biografier af ~~Schweitzer~~ Schweitzer. Andre har vurderet hans indsats på hvert sit plan og område. Og særdeles mange har beskæftiget sig med hans halvt hundredeårige gerning som Oganga, den hvide granddocteur i det ækvatoriale Afrika. Naturligvis er det også for mig fristende at vurdere de utroligt mange facetter, som Albert Schweitzer rummede i sin person - og som hver for sig repræsenterede arbejdsområder, der krævede hele sin mand og som kunne have udgjort adskillige menneskers velafrundede livsindsats. Men det havde blot ført til en ny biografi, som ville have tynget denne bog urimeligt. For egen regning skal tilføjes, at jeg på en måde allerede har "raset ud" i betragtning af mine tolv tidligere danske bearbejdelser af Schweitzers værk, hvortil føjer sig to egne bøger.

Men lad det nu være. Spørgsmålet, hvorfor jeg skriver denne bog, kunne på en måde besvares med: fordi jeg ikke kunne lade være. Det har nok sin rigtighed, men lyder rapkæftet og utilfredsstillende. Svaret kan bedst aflæses af bogens titel: Vennen Albert Schweitzer. Det er altså en ven, som skriver om sin ven - oven i købet om sin faderlige ven, som han udtrykkeligt ønskede, jeg skulle betragte ham som. På alle måder har han i hvert fald stået mig usigeligt nær. Fordi han, som kom ind i mit liv, mens jeg endnu var ung, i sig selv og i sin tankning repræsenterede alt det, jeg selv så dunkelt havde forsøgt at tænke, forestille mig og pejle mig frem til, men aldrig endnu havde fået bekræftelse på - hos noget levende menneske. Hos ham fik jeg det

i rigeligt mål.

Hvordan kom han da ind i mit liv - og hvordan jeg ind i hans? Hvad var mine forudsætninger til dette bekendtskab, der skulle blive til et livslangt venskab? Og ~~hvad var der gået for sig?~~ ikke mindst: hvad var der gået forud?

Jeg er mig naturligvis bevidst, at det i nogles øjne kan tage sig prætentivt ud, når jeg i det følgende skriver så frankt om mig selv. Men det er nødvendigt, thi et venskab er altid en form for dualisme, der består af såvel et objekt som et - anskuende - subjekt. Hvem er subjektet, der skriver - oven i købet så nærgående - om bogens hovedperson? Hvilke øjne er det, der ser - hvilket temperament, der opfatter? Lad ikke konventioner og utidig beskedenhed skabe filtre, der hindrer al naturlighed og umiddelbarhed! Sådan sagde jeg til mig selv. Schweitzer selv var aldeles ligeud og kunne ikke fordrage omsvøb og skaberi.

Albert Schweitzer har engang udtrykt, at den gode samvittighed er Djævelens opfindelse ¹⁾. Og sandt er det, thi hvem kan med god samvittighed slå sig for brystet og sige, at han har en god samvittighed. Desuden kan de dårlige samvittigheder jo opfattes som et forspand eller et lokomotiv til at komme i gang - med noget. For mit eget vedkommende kan det siges, at jeg har været længe om at rokke mig fra stedet og komme i gang med denne bog. To ting skulle til: en orlov fra en del af mit arbejde, som havde kostet mig de fleste af mine aftener - og en sygdom, der lagde mig på operationsbordet med påbudt efterfølgende månedslang rekreation. Og så sælsomt er det gået for mig, at sygdommen blev mig til velsignelse, idet jeg nu helt kunne koncentrere mig om mit emne. Selv om jeg ikke er i

1) Kultur og Etik, s. 310.

stand til at sige, hvad nøjagtigt jeg oplevede under min tre timer lange narkose, så fornemmer jeg, at min erindring om mine samvær med Albert Schweitzer nu står langt klarere for mig end før. Jeg har ligefrem måttet gøre vold på mig selv for ikke at trænge for dybt ind i erindringens vrimlende myretue, herunder vore mange samtaler og diskussioner, som nu var begyndt at melde sig næsten ordret. Bedre at lukke for strømmen, for sidenhen under nedskrivningen at erindre så uanfægtet og umiddelbart som muligt.

Med andre ord ønskede jeg mig ved nedskrivningen at kunne være optaget af den uberørte erindring i hele dens spektrum af stemning og atmosfære, sådan som den meldte sig lige nu og ubesmykket. Med dyk og strejf ned i det underbevidstes rige, hvor det ene trækker det andet med sig. Vel at mærke nu som øjeblikkelige serier af glimt og fornemmelser - uden at være optaget af selve dette at være optaget af noget.

Når jeg taler om erindring, så mener jeg naturligvis erindring i modsætning til hukommelse i almindelig forstand, der til syvende og sidst går ud på, at man ikke husker det originale og oprindelige, men snarere ^{selve dette} husker, at man husker. Lad mig anskueliggøre dette med en erfaring, jeg så ofte har haft som musikanmelder. Der findes f. eks. pianister, der selv i deres høje alder - som Kempff eller Rubinstein - har formået at bevare deres oplevelseskraft og begejstring, så den formidles frisk og uforbrugt og aldeles uden det, man forstår ved "rutine". Derved bliver udsagnene så levende, vedkommende og suggestive, at man fængsles. Men der findes andre - og det er såmænd langt de fleste - der utvivlsomt har haft alle oplevelserne og hele begejstringen i begyndelsen af deres karriere. Men den oprindelige oplevelse er

størknet - og blevet til kliché eller manierisme, der virker selvforstærkende i retning af at stække al oprindelighed, umiddelbarhed og troskyldighed. En professionalisme, der altså mere husker, at man husker, men ikke mere er helt i stand til at nærme sig sit stof med en ægte ukompromitteret oplevelse, betagelse og undren...

Kommet så langt vil jeg understrege, at mit første møde med Albert Schweitzer i 1949 peger tilbage på en meget lang årsagskæde, ^{- tanker og oplevelser -} som der skal gøres rede for i det følgende.

Jeg blev født den 18. december 1914 i Berlin som søn og enebarn af den kongeligt udsendte konsul Anton Friis, selv købmands-søn fra Hammel. Min mor, født Rigmor Jørgensen, var godsejerdatter fra Holbæk-egnen.

Vi boede i Halensee, ved Berlins sydvestlige udkant tæt ved Grunewald, omtrent ~~der~~ hvor Kurfürstendamm leder over en jernbane-bro til Königsallee. Til min skole, Grunewald Gymnasium, var der ~~et~~ godt og vel et kvarters vej at tilbagelægge, vel at mærke hvis man tog den i løb hele vejen. Det havde jeg vænnet mig til, simpelt-hen fordi jeg som regel havde ~~meget~~ svært ved at vågne af mine yppige drømme og derfor kom alt for sent på benene. Var klokken kun halv otte, fandt jeg, at jeg havde oceaner af tid. Værre var det, når der kun var 20 minutter tilbage, ^{til at komme i højt} styrtede den stivnede havregrød og mælken i mig og halse af sted - under Seesener Strasse kastanie-træer til Halensee Bahnhof, over banebroen og ned ad den lange allé. På løbeturen mødte jeg forskellige mennesker, som for mig, der var uden ur, gav god kending på, hvor meget ^{eller lidt} for sent jeg var på færde. Mødte jeg f. eks. den lille energiske fipskæggede skrædder ^{heller} ~~helt~~ henne ved stationen, så kunne det endda gå an, men var han nået længere frem, så stod den rigtigt nok på højeste gear for mit vedkommende. Det blev jeg for resten en god løber af, thi denne daglige træning gjorde underværker. Senere var jeg indehaver af ~~såvel~~ skolerekorden for ^{såvel} 10 km-løb som ~~også~~ for 100 meter-løb.

Mit hjem kunne betragtes som en ø, ombrust ^{af} af fremmed hav. En dansk ø, eksteritorial - dvs. uden for tysk jurisdiktion - i følge min fars diplomatiske immunitet. Jeg levede således i bogstavelig forstand i to adskilte verdener, som for mig endda tog

sig ud som to diametrale modsætninger. Men det skal understreges, at jeg levede mig ud i dem begge - altså ikke som iagttager, men som deltager. I hjemmet talte vi naturligvis dansk, bortset fra ~~med den~~^{en} tyske husassistent, men uden for var alt tysk. Således har jeg været bilingual så længe jeg kan mindes. En dobbeltsprogethed med alle de konsekvenser, der følger med - i tankning og anskuelse. Og det kan der vist ikke være noget mærkeligt i, selv om danske sprogforskere forsikrer, at det kan man ikke. I følge deres sprogteorier kan man ikke være dobbeltsproget i egentlig forstand, all den stund man altid vil tænke og drømme på kun det ene af sprogene. *Det vilde jo ikke noget om, så mit sind var indstillet*
~~Det må imidlertid stå til troende, at jeg faktisk gjorde det på~~
begge sprog - alt efter omstændighederne naturligvis. ^{kun} ~~Jeg vil kun~~
^{med} ~~gøre~~ den indrømmelse, at jeg helst tæller og regner på tysk - og foretrækker at gøre det den dag i dag. Derudover faldt det naturligt, at jeg kom til at tale et tredje mål: det berlinske, som på temmelig radikal måde afviger fra det højtyske. Dette i modsætning til den københavnske jargon, der jo ^{snare} ~~blot~~ er en forfladigelse ~~og~~
~~forsimpling~~ af rigssproget.

Mens vi er ved det sproglige, må jeg nok tilføje, at jeg førte en ret omfattende korrespondance med familien og vennerne i Danmark. Og jeg var i en tidlig alder begyndt at skrive dagbog - på tysk og dansk, ^{nesten hinanden} alt efter stemning og oplagthed. Men derom senere.

Som nævnt havde jeg ingen søskende til at dele skæbne med. Dertil kom, at mine forældre først havde fået mig i deres modne alder. Med andre ord var jeg således i hele min barndom i vidt målestok anvist på mig selv og til mine egne tanker.

Ydermere gjaldt jeg som et musikalsk barn, der efter sigende havde ligget og fløjtet melodier i vuggen, men i hvert fald kunne

finde frem til dem på klaveret i tre års-alderen. Følgen blev, at mine forældre fik tudet ørerne fulde af, at det ville være en dødssynd, om jeg ikke fik klaverundervisning. Det fik jeg så - og ~~de~~ⁱ år gammel gav jeg min første koncert med et program af Chopin, Stephen Heller og Beethoven i "Harmoniumsaaal". Siden blev jeg "udstillet" ved hver en lejlighed og feteret på bedste "Wunder-kind"-manér, ikke mindst i skolens musiktimer.

Nu kunne man spørge mig, om jeg virkelig havde været flittig til at øve mig. Det kan besvares med et stort ja og med et mere forbeholdent ja. Det store ja til, at jeg godt kunne sidde time efter time ved klaveret og bare lade min egen fantasi strømme. Det noget mindre ja gælder den daglige øvelsestid med de obligatoriske skalaer, etuder og klaverstykker, nidkært kontrolleret af min mor. I de første år fandt jeg, at ~~tiden gik~~^{avisen flyttede sig} alt for langsomt. Meget hellere ville jeg i gang med mine egne drømme på tangentterne. I den ganske unge alder vil man jo helst have lagkagen først.

Men Himlen skal vide, at jeg havde godt af lidt strenghed og disciplin. Først pligten, så fornøjelserne! Havde det været i dag, havde man vel sagt: lad dog barnet... Men hvad det kommer an på, er at lære og oparbejde sin fremtidige kunnen, sit værktøj, sit sprog. Og dermed ~~at~~ lære at lære. Det er min bestemte opfattelse, at mange mennesker potentielt råder over langt større evner end de selv aner. Evner, som ^{måske} blev forsømt, mens tiden var inde og stålet så varmt, så det kunne smedes. Den ydre ~~tvang~~ i smede-alderen kan meget vel udvikle sig til noget, man kunne kalde en indre nødvendighed og samvittighed. Ja, man kunne glimrende anvende de

i dag så latterliggjorte begreber som disciplin og autoritet.

Jeg erindrer fra nogle af mine allerførste klaverår en vis hang til at gøre spillet mere flydende ved hjælp af nogle ~~mod-~~^{billige} ~~bydelige~~^{uvælgte} tricks - såsom at omtåge visse passager med falske tremolo-effekter i venstre hånd og pedalen i bund. Men det er naturligvis at springe over, hvor gærdet er lavest. Billigt og gennemskueligt! Selvfølgelig var min lærer efter mig. Ikke noget med at snyde. Man snyder jo allermest sig selv. Derefter slog jeg helt om, landede i den modsatte grøft og blev nærmest perfektionist. På den måde, at min medfødte stædighed nu fik overtaget. Derved opstod et par nye vaner. Kiksede jeg i en for mig uanskelig passage eller i en øvelse, så tog jeg den ti gange i træk. Men ved det ringeste svigt herunder pålagde jeg mig ubønhørligt at spille den ti gange mere. Jeg helmede ikke, før den sad perfekt. Hvor ofte er jeg vel ikke på den måde nået op til flere hundrede gange! Det samme og det samme igen. Det resulterede i en nærmest autoritær selvkritik og selvkontrol - ja, jeg kunne gribe mig i ligefrem at være bange for mig selv. Jeg har bevaret denne pisk over nakken den dag i dag.

Min anden ~~uvane~~^{vaner} fra dengang må snarere kaldes en uvane - eller en form for ~~forrykthed~~^{selbst}. Den var vel affødt af lige delse stædighed og temperament og bestod i at hævne mig på de uskyldige noder, hvergang jeg ikke klarede pynten. De blev for hver alvorlig fejl "straffet" med et rids i øverste rand - værsgo, der fik du den! -, og når der ikke kunne være flere, så ^{nu ja} ned langs siderne og endelig forneden, så nodebladene endte med at blive til de rene laser, der næsten ikke var til at formå til at stå oprejst på nodeholderen. Men på dette tidspunkt kunne jeg dem som regel

udenad, og så kunne det være det samme. Nu kan jeg naturligvis sige, at det er så længe siden.

At jeg begyndte at komponere i ni, ti års-alderen, ^{fulgte} ~~giver sig~~ næsten af sig selv. Det bestod jo blot i en nedskrivning af mine improvisationer, hvilket faldt mig let. I de sidste gymnasieår lykkedes det mig på forskellige forlag at få udgivet en del underholdnings- og dansemusik, som desuden kom på plader.

x

Jeg kan i øvrigt ikke prale med at have været en strålende gymnasieelev. Jeg blev kaldt luddoven, og det var jeg virkelig også i en række fag. Således i historie. Hvad i alverden skulle jeg f. eks. stille op med Napoleons strategiske formering af sine hære? Interesserede mig overhovedet ikke. Jeg var heller ikke nogen ørn til matematik og fysik. Alt det krævede en masse slid-somt hjemmearbejde. Men i tre fag lyste jeg dog op. Det var således i de kreative fag musik og tegning, hvor jeg opnåede højeste karakter. Men også i tysk klarede jeg mig ~~mere end~~ hæderligt. Dels kunne jeg li' at skrive stile, som ofte nok blev læst op for klassen. Dernæst interesserede jeg mig for ~~den~~ klassiske litteratur - med Goethe som min erklærede yndlingsforfatter.

Og lad mig også nævne et helt fjerde fag, som jeg oven i købet - i hvert fald i sommerhalvåret - kunne brillere ^{en smule} i, når gymnastikken var blevet afløst af udfoldelserne på sportspladsen. Her førte jeg an i løb på alle distancer, i ~~sprung~~ højde- og ^{længdesprung} og i spyd- og diskoskast. Langt mindre optaget var jeg af kollektivspil som fodbold eller håndbold.

Hjemmelektierne var som sagt ikke mit helt store nummer.

Men i virkeligheden havde jeg mere end nok at tage mig for derhjemme - og kunne tværtom næppe få tiden til at slå til. Ud over musikken og mine skriverier kom min ret omfattende læsning. Jeg læste nemlig alt, hvad jeg kunne få fat i. Det foregik ikke mindst ~~om~~ sent på aftenen og om natten, når mine forældre regnede med, at jeg forlængst befandt mig i Morfeus' arme. Mine emner var rigt fordelt på skønlitteratur, hvor jeg af og til kunne dupere mine lærere med en uventet forhåndsviden - endvidere på kunsthistorie, astronomi og - filosofi. Mange af bøgerne lånte jeg eller købte for mine lomme penge. Og ind imellem læste jeg Karl May ~~med sine~~ indianerromaner om Winnetou og Old Shatterhand, min barndoms helte, og på dansk f. eks. Gunnar Jørgensens Flemming-bøger. ~~Men~~ De var blot ikke hovedsagen.

Men hvor ofte har jeg ikke ligget på gulvet - med bunker af bøger og leksikonbind spredt over det hele. Det irriterede mig nemlig grusomt, når jeg ikke kunne komme videre, fordi jeg ikke forstod en pind af, hvad f. eks. Windelband havde skrevet i sin "Einleitung in die Philosophie". Men jeg ville have det hele med. Hen og købe Heinrich Schmidts "Philosophisches Wörterbuch" (som stadig er mig til stor nytte) og slå op fra henvisning til henvisning. Og samtidig - og dette frem for alt - selv forsøge at tænke det hele igennem. Og danne ~~min egen~~ mig min egen mening. Opdagede min mor mig i denne situation med de mange bøger flydende på gulvet, ^{regnede hun naturligvis med} ~~foregav jeg frimodigt~~, at jeg var i gang med en større skoleopgave.

Når jeg i den grad kunne beskæftige mig selv og med mig selv og så uforstyrret kunne bygge min egen verden op, skyldtes

det vel ikke mindst netop, at jeg var enebarn, født og opvoksende så at sige midt mellem to i hvert fald dengang helt modsatte verdener, den danske og den tyske. En tredje omstændighed bestod i, at der var stor afstand mellem min strenge, men velmenende far og mig. Jeg tør roligt påstå, at jeg inden min konfirmation nok fik de høvl, jeg skulle ha' - uden altid at vide, hvorfor præcist jeg fik dem. Mor behandlede mig med stor kærlighed, men undertiden for pussenusset. Alligevel: Havde jeg gjort et eller andet forkert, f. eks. smadret en tallerken, hed det: Vent du blot til far kommer hjem! Og så gik resten af dagen med en ubehagelig fornemmelse i baghovedet, indtil Far omsider var på trapperne og jeg kunne høre hans nøglebundts raslen. Det betød nemlig, at han om lidt ville bede mig hente spanskrøret. Den dag i dag finder jeg noget uhyggeligt ved nøgleraslen.

Man kan således ikke tale om ^{involgt} ~~en~~ ~~and~~ forståelse parterne imellem, snarere om en generationskløft, så det baskede. Jeg havde derfor ingen, som jeg umiddelbart kunne betro mig til og udveksle tanker med. Til gengæld havde jeg mine tyske venner og kammerater og deres familier. Her fik jeg til en vis grad afløb for min diskussionstrang - ~~da~~ uden at man nogensinde opholdt sig ved, at jeg var udlænding. I deres selskab og i skolen gjaldt jeg ^{aldrig} som en af deres egne. Men det skete da, at man ville høre mig sige noget på dansk, f. eks. udtale mit i deres øren så sælsomme fornavn B-ø-a-o-u-e.

Nu skal jeg ikke fortabe mig yderligere i enkeltheder, blot endnu engang fastslå, at jeg - uden for alvor at fornemme noget tragisk ved det - var henvist til mig selv med mine store og små problemer.

Men hvad var det, der var så utroligt modsat eller forskelligt i mine to verdener, Danmark og Tyskland?

Der var dels de ydre kendsgerninger og dels deres afspejlinger i et modtageligt barnesind. Jeg blev jo født kun få måneder efter 1. Verdenskrigs udbrud. Tidligt kom jeg til at sanse krigens uhyggelige følger. Døden, der gjorde store indhug i næsten alle familier, de lange vrede køer foran forretningerne, de mange ^{causale mennesker og}krøblinge uden arme ^{eller} og ben, attentaterne, plyndringstogterne, terrorbølgerne, banklukningerne ^{med de mange mennesker uden for} og meget andet. Et broget billede, som ~~jeg~~ ikke nærmere skal udpensles. Selv blev vi til en vis grad forsynet med ^{konsumvarer} ~~naturaler~~ fra Danmark, men meget ofte i rådden tilstand.

Så kom efterkrigstiden med inflation og kaos. Priserne kunne stige til det mangedobbelte i løbet af timer. Kostede et blomkålshoved et par millioner Mark om formiddagen, kunne det være røget op på ti millioner om eftermiddagen. Og med inflationen optrådte en ~~hær~~ af kyniske spekulanter, udbyttere og parvenuer. ~~i deres nybyggede villæer~~. Gullaschbaroner blev de også kaldt. Jeg hører stadig for mit indre øre den geskæftige og smykkeringlende dame, der ved en ~~eller anden lejlighed~~ sel-skabelig lejlighed udbrød: "Und zum Zähneputzen nehme ich immer einen leichten Mosel!" Kort sagt: en i grund og bund bedærvet atmosfære.

Kun i sommerferien kom jeg en måneds tid til Danmark. Til min faster, der var skovriderkone i Bækkeskov. Til min moster, der forestod husholdningen på herregården Frederiksberg på Langeland. Og til familien i henholdsvis Charlottenlund og Gentofte. Tænk, at der eksisterede et sådant land og at det var mit!

Tænk, at der fandtes så elskelige, så ligevægtige, så smilende og muntre mennesker - og at de var min familie! Og tænk at kunne tale dansk til alle og enhver. Alene det!

Jeg fandt alting usigelig dejligt i det sommerlige og solbeskinneede Danmark. Det var også i Danmark, jeg lærte naturen at kende. Skovene, markerne, dyrene, blomsterne, havet. Og den velsignede fred og stilhed. Hvor anderledes end i det forstumlede Berlin med dens derangerede huse og forsømte mennesker!

Det næsten siger sig selv, at jeg blev forkælet, når jeg kom til mit forjættede land, der dengang lå så utroligt langt borte og hvor man vist ikke anede, hvad krig og inflation var og tilsyneladende ~~slet~~ ikke kunne forestille sig disse forhold. Jeg fik rigtigt rugbrød med lige så rigtigt smør under det yppige pålæg. Og til middag måske stegt kylling med masser af persille - og rødgrød med piskefløde. Men min mave kunne ikke tåle denne pludselige kostforandring og opfedning, så jeg måtte næsten i hver af disse Danmarks-ferier lægge mig syg i nogle af de første dage. Men alligevel!

Desværre gik tiden blot alt, alt for hurtigt. I den sidste uge var jeg nærmest utrøstelig. Thi jeg skulle jo ned til hele elendigheden igen. Det kan slet ikke udmales, hvor grusomt jeg følte det, hvor fortvivlet jeg var. Det er ikke for meget at sige at mit hjerte blødte ved tanken om påny at skulle gennemgå denne brutale forvandling til at blive en slags "tysker" igen. Tale tysk - og tænke på tysk. Og det i næsten et helt år, der i drengealderen ikke ville tage ende...

Tilbage altså til det uafvendelige, den barske virkelighed i Berlin. Og til mine tyske skolepligter. Ih, hvor ville jeg se dem "hængt", hele bundtet - lærerne og kammeraterne og hvemsomhelst. Men! Koldt vand i blodet, så ukærligt må man ikke føle. Alligevel! Der gik vel det meste af fjorten dage, inden jeg blot

så nogenlunde fik akklimatiseret mig og genetableret mit sind. Og kunne være rigtig glad igen. Som det lå i min natur.

I disse små fjortem dage kunne man ofte nok finde mig småskumlende og mediterende i den mørkeste krog i mit værelse, der med et vinduesfag i højre side vendte ud mod Seesener Strasse med udsigt over det omfattende godsbaneterræn længere ude og en lang husstribe, der afsluttede horisontlinjen en halv kilometer borte. Her foran vinduet stod mit skrivebord. Til venstre herfor den dunkle krog. Mit hjemvæshjørne! Udstyret med et lille bord og en taburet. Og snart afgrænset af en hjemmelavet skillevæg eller "spansk væg", lavet af træstaver og stive ~~pap~~ papstykker. På den måde blev der plads til et væld af fotografier og farvebilleder af bindingsværks-idyller med stokroser af malere som Peder Mønsted eller Brendekilde, udklippt af Familie-Journalen. ^{14a}

Krogen rummede desuden danske bøger og diverse "relikvier" som ravklumper, muslingeskaller og smukke sten, fundet på de danske kyster, og stenalder-flintøkser fra Langeland. Og for resten også en enlig chokoladecigar med mavebælte, den sidste fra en hel cigarkasse, som jeg hvert år fik af min farbror, apotekeren, når der skulle tages afsked på Københavns Hovedbanegård. En afsked, der nærmest formede sig som en hel ~~zeremoni~~ ceremoni - med store dele af Mors og Fars familie, der allerede var troppet op en halv time før afgang for at vinke et "sidste" farvel med deres lommetørklæder. Men ak, det forøgede - i hvert fald for mig - blot den vemodige stemning. Mit eget lommetørklæde var vist vædet af tårer.

Min sidste cigar blev - sammen med mit sidste lakridsbænde del fra min faster, den dengang meget omtalte dyreværnsskvinde Agnes Friis-Schmitto, bevaret som duftende symboler og minder indtil næste, men fjerne sommer, når jeg igen sammen med mine forældre skulle rejse til Danmark.

Der var også et meget kært billede af en hønseflok med en enkelt stolt hane i midten. Hvorfor høns? Fordi de for mig var små danskere, som jeg egentlig kun kendte fra gården på Langeland og skovriderhuset i Bækkeskov og enkelte andre steder, hvor jeg havde været på besøg i Danmark. Jeg holdt meget af at sætte mig ganske stille ind i hønsegården og lege "med-høne" og snakke med dem på deres eget sprog. Det hyggelige var, som jeg senere erfarede, at de jo også talte dansk i Tyskland.

Når jeg beretter disse ting, ligger ethvert tilløb til selvmedlidenhed mig uendelig fjernt. Hvad der nærmere ligger mig på sinde, er et forsøg på en anskueliggørelse af en måske ret særegen situation. Tid og sted er 1920'ernes Berlin, da jeg var mellem 6 og 16 år og dansk skoledreng på tysk gymnasium. Og på mange måder måtte finde og tilegne mig mine egne veje, indtryk, holdninger og tanker i det, jeg kalder mine to verdener. Ja, lad mig tilføje: nå frem til min egen balance, oversigt og tolerance. Skønt tolerance egentlig er et lidet dækkende udtryk, som her er benyttet i mangell af et adækvat udtryk på begge sprog. Thi udtrykket "tolerance" smager for meget af "tålsomhed" og "overbærenhed", hvor jeg snarere mener en velvilligt konstateret og forstået forskel mellem to former for atmosfære og levemåde. Måske i retning af, hvad man i Tyskland kalder "leben und leben lassen", altså fri for stillingtagen og fanatisme i en bestemt ~~retning~~ henseende.

Selv har jeg ofte sammenlignet min egen situation ~~sa~~ med en, der befinder sig på toppen af et bjerg og derfor er sat i stand til at kunne overskue begge lejre. Vel at mærke begge de lejre, som han ellers står aldeles midt i. Denne samtidige overskuen og deltagelsen resulterer i en kritisk anerkendelse, sammenligning og forståelse af dem begge. Deraf følger nødvendigvis, at jeg selv i denne situation næsten aldrig har kunnet være helt enig med andre mennesker i deres mere eller mindre farvede ræsonnement og tagenparti, som jo alt for ofte munder ud i en form for enøjethed og fanatisme. Efter min overbevisning bør man kun være fanatisk med en eneste ting: nemlig imod selve fanatismen. Der er i hvert fald ikke megen ræson i at diskutere på to forskudte planer, med ulige våben og med højst forskellig ballast.

Kort sagt: Det var disse ~~omstændigheder~~ ydre omstændigheder, der netop fjernede mig fra selvmedlidenheden, men tværtom lod mig ~~naarhenim~~ tilnærme mig en vis selvstændighed i tankemåde og deraf følgende overbevisning. Med en uforløst længsel efter bekræftelse. Tænker jeg tilbage på min barndom og læser jeg i mine ivrigt førte dagbøger fra dengang, som jeg i ordets forstand betroede mig til, så var denne søgen i al sin flygtighed for mig det grundlæggende tema med mange variationer. Mest af alt en søgen efter livets egentlige mening.

Jeg gik dog for så vidt stille med dørene. I hvert fald med disse døre. Kom jeg uforvarende til at ramle ud med antydninger af, hvad jeg tænkte, blev jeg hurtigt affærdiget med bebrejdelse, hovedrysten eller vrede fra mine forældres side. Det er endda mildt talt. Den slags skulle en ung knægt som jeg overhovedet ikke beskæftige sig med. Om jeg ^{da} var fuldstændig bindegalt? Og hvad med mine dårlige karakterer i skolen? Og med mine lektier i øvrigt?

Nej, så hellere holde sin kæft, om ikke trit og retning! Betro sig til dagbogen, skriv til Danmark, granske i bøgerne, drømme ved flygelet. Og søge og søge! Efter hvad? Efter en forståelse, en sandhed og en livets mening. Hvad står disse begreber for? Vurderes de ikke alt for forskelligt - alt efter hvem der anvender og tænker dem? Og tager dem til subjektiv indtægt? Og er de ikke "Schall und Rauch" og brøstfældige betegnelser for et og det samme? Nemlig kærlighed -? Og er Gud ikke netop kærlighed?

Jeg læste Bibelen. Fra ende til anden. Flere gange. Og jeg begyndte at gå i kirke. Af og til i den danske, men oftest i de tyske. Fik mine yndlingspræster, som sidenhen - i trediveerne - var koncentreret omkring den såkaldte Bekendelseskirke. Martin Niemöller. Og Dannenbaum og Lilje i Städtische Missionskirche. Og jeg besøgte

de forskellige trossamfund. Blot for at vide, hvor jeg i grundem hørte hjemme. Thi en religiøs overbevisning behøver ingenlunde at være nedarvet eller bestemt af ens forældres evangelisk-lutheranske tilhørsforhold eller indstilling. Hvis der overhovedet kunne være tale om en indstilling, når man kun lader sig slæbe til kirke, når det gælder særlige højtider og begravelser.

Jeg ville selv overbevise mig. Derfor var det nødvendigt at søge. Måske jeg så også ville finde. Måske!

Tilføjes skal, at jeg altid antrådte min kirkegang alene. Og at min far var lige så bestyrtet over denne form for "nykker" som min mor var mildt ~~forbavset~~ forundret. Selv om det var hende, der havde lært mig at bede min aftenbøn.

Senere - i de nazistiske tredivere - fulgtes jeg dog ret ofte med min ældre ven Jacob Kronika, der dengang var udsendt Berlin-korrespondent for Dagens Nyheder og Svenska Dagbladet.

x

Ganske langsomt indfandt tvivlen sig. Ikke tvivlen om det guddommelige i sig selv - så langt fra! -, men måden vi administrerede det på. Og måden, Bibelen var skrevet på. Og oversat på. Af mennesker i fjerne tider, beregnet til andre mennesker i disse fjerne tider. Jeg fandt, at store dele af Bibelen med dens udvælgelse af sagn og myter ikke var til at stole på. Det gjaldt det Gamle Testaments personlige Gud, der af hævnfølelse sablede menneskene ned for fode og end ikke skånede "drengebørn og alle kvinder, der havde kendt mand" (4. Mosebog, kap. 31). Men det gjaldt også dele af Det Ny Testamente med dets tale om domme til evig pine og til Helvedes ildovn, hvor "der skal være gråd og tænders gnidsel" (Matthæus, kap. 13). Jeg fandt det ganske enkelt gudsbe-spottende. Kunne i hvert fald ikke få tingene til at rime sammen.

Til gengæld sagde Jesus-skikkelsen mig noget. Frem for alt hans Bjergprædiken. Men! Hvad skulle jeg stille op med dogmerne? Og med trosbekendelsen overhovedet, udarbejdet for over 400 år siden på grundlag af afstemningsvedtagelser for over 1600 år siden? Hvorledes var dogmet om Jesus som Guds enbårne søn kommet i stand? Oven i købet født af en jomfru -?

Langt senere er jeg kommet til erkendelse af, at der i mange tilfælde er tale om ændret ordlyd fra oversættelse til oversættelse af urteksterne. Men som halvvoksen, der engang betragtede præsteembedet som en mulighed, fik jeg mine anfægtelser. Jeg vidste, at det ville være mig umuligt at gå på akkord med mine egne tanker og aflægge præsteløftet.

Min tro på Jesus selv var - og er - ubetinget. Men Jesus som menneskesøn. Født på naturlig vis. Kun som sådan havde han noget at sige mig. Som et medmenneske af kød og blod. Men ikke som en overnaturlig ånd, undfanget af "den Helligånd", som ingen har kunnet give mig en ^{frank}forklaring på.

Jeg fandt dengang, at jeg havde et ocean af spørgsmål, som måtte forblive ubesvarede. Spurgte jeg nemlig, fik jeg gerne det svar, at Gud forlanger ikke, jeg skal forstå. Kun, at jeg tror. Og at tro ^{en} - ~~uden at tænke~~ ^{der ikke skulle} - var en dyd i sig selv.

Desuden kunne jeg - efter at have stiftet et ganske vist overfladisk kendskab til andre religioner, bl.a. ved at besøge andre kirkesamfund - ikke forliges med tanken om, at alle andre trosformer skulle være "hedenske". Var denne indstilling ikke lig med en selvretfærdig arrogance? Hvor blev den højt priste tolerance af? Her tænker jeg på ordet i dets konventionelle betydning af kærlig overbærenhed.

Men hvem eller retter^e hvad og hvor er Gud?

Det var en tanke - eller en tankeverden, som dengang var begyndt at optage mig stærkt. Er Gud kun til for de mennesker, der læser Bibelen og tilhører den kristne tro og kirke? Hvad med de mange øvrige og højt udviklede religioner i de ikke-kristne lande? Og hvem er vi, at vi fordømmer deres tilhængere som "vantro"? Er det ikke en lige så egoistisk som enøjet partikularistisk tankegang?

Er Gud ikke snarere lig med natur og kosmos - og findes Gud ikke - allerinderst - i os alle? Uanset konfession og trosbekendelser. Men som en stemme, der altid lyder i vort indre, men som vi først bliver væk i stunder, hvor vi udelukker os fra de mange ydre impulser og påvirkninger, der bestandigt overfuser os.

Og endelig, men absolut ikke det mindst vigtige spørgsmål for mig: Er det virkelig muligt at udelukke alt øvrigt liv, dyrene og planterne, fra vor religiøse forestillingsverden og fra det menneskeværk eller den konstruktion, der kaldes Bibelen? Er der ikke snarere tale om en ubevidst, men grænseløs hovmodighed og foragt for hele skabelsen - som det gud-skabte? Hvordan skulle vi kunne forestille os et hinsides, ensalighed eller et Gudsrige helt uden dette øvrige liv! Dette øvrige liv, der i sig selv - selv i det mindste græsstrå - repræsenterer for os u-udgrundelige "mirakler", så det overhovedet ikke skulle være nødigt kunstigt ~~kunstigt~~ at fremstille andre.

Er Gud i virkeligheden ikke - et? Nemlig dette ene, der gennemtrænger alt? Eller det uendelige væsen - eller blot det, som er, som det hedder i hinduernes religion? Er Gud ikke alt omfattende og sammenhængende kærlighed, som vi med vore ufuldkomne

organer snarere aner end evner at forstå og tænke? Eller som Jacob Paludan har udtrykt det så smukt: "Jeg tror, at der et sted inde bag vindem og solskinnet og træerne er en sammenhæng, vi ikke kan se og ikke udtrykke, en lykketilstand, hvor alt det midlertidige og det onde er borte. Det er en ældgammel erfaring. Den mystiske erfaring."

Disse tanker optog mig i stigende grad som halvvoksen. Men jeg fandt mig alene med dem. For der var ingen, som jeg kunne betro mig til. I hvert fald ikke mundtligt - og slet ikke til mine forældre, der meget hurtigt ville få drejet et sådant emne over til noget mere prosaisk som f. eks. min lektielæsning her og nu.

x

Men lad mig her gentage: jeg havde jo min dagbog, i hvilken jeg på begge sprogene noterede mine oplevelser, men især mine tanker og betroelser. Som tiden gik, svulmede den ~~efterhånden~~ op til over 2.300 sider, når vi tager trediverne med. Og lad mig endelig tilføje, at jeg ikke hang med hovedet, for jeg havde også et godt og ligevægtigt humør.

Min mest trofaste og ihærdige brevven i Danmark var teologi-professoren J.P. Bang, som jeg i femten års alderen havde truffet på en sommerferie i Nymindegab. Han havde lagt mærke til, at jeg samlede snegle op og flyttede dem, så man ikke kom til at træde på dem. Men også, at jeg meget tit var omgivet af op til en halv snes af egnens hunde, når jeg befandt mig på egen boldgade eller alene tog ned bag klitterne til Vesterhavet, for at få min daglige morgendukkert ved strandkanten. Ikke mindst min hundetække havde gjort indtryk på ham, og jeg forklarede, at jeg vist

holdt af alle dyr og forsøgte at leve mig ind i deres psyke.

- Har du læst Axel Munthes bog om "San Michele", spurgte han mig en dag. Det havde jeg ikke. Kort og godt sendte han mig efter sommerferien bogen ned til Berlin - og den blev straks til den ene af mine erklærede yndlingsbøger. Derefter satte vor vældige korrespondance sig i gang. Med et ~~brev~~ brev hver vej pr. uge. Det viste sig hurtigt, at til ham kunne jeg komme med det hele lige så tosset jeg ville. Med alle mine mærkelige spørgsmål og unge problemer.

I professor Bang havde jeg virkelig fundet en ven, der "forstod" mig. Det siger næsten sig selv, at jeg besøgte ham så ofte jeg kom til København. Desuden var han to gange vor ugelange gæst i Berlin, hvad jeg ikke kan takke mine forældre nok for.

Som antydte havde jeg også en anden yndlingsbog, som jeg allerede havde fået som 11-årig, altså hele fire år forinden. Hvordan var jeg kommet i besiddelse af den? Det kræver en lille forhistorie, som desuden vil kaste ^{en smule} ~~lidt~~ lys over hele min situation.

Vi danskere havde tre muligheder for, ud over det rent private, at møde vore landsmænd i den store by. Der var for det første den danske Kirke med "Menigheden", dernæst "Den danske Klub" og endelig håndværkerforeningen "Freja", som havde et meget stort medlemstal, hovedsageligt fordi så mange navere før 1. Verdenskrig var blevet hængende i Berlin og havde stiftet familie. I denne forening var min far vist nok eneste æresmedlem.

Både kirken og "Freja", som der i det følgende skal være tale om, fejrede Julen med bazar og en stor festaften - med alle børnene dansende omkring det smukt pyntede juletræ og med en

julemand, der på et givet øjeblik i sin røde kappe tungt trem ind med flere fyldte sække. Der var også arrangeret børnelege. Jeg måtte blot ikke være med. Hverken til legene eller til dansen eller til noget. Heller ikke til den store gaveuddeling. Det var bittert. "Nu skal du være artig og blive pænt siddende", hed det. "Du skal nok ikke blive snydt - til juleaften! Men her kan du virkelig ikke være med, det kan du nok forstå!"

Der sad jeg så med alle mine talenter - i mit fine blå matrosetøj med knapper, hvorpå der så gribende var prentet "Für das artige Kind". Jeg svævede oppe i den "fine" afdeling på balkonen ved min fars æresbord, omgivet af adstadige voksne, men med aldeles prægtig udsigt til alle begivenhederne. Og tænkte: ^{uhvud} gid Fanden ^{dog} havde ^{helt dette hallo!} ~~det hele!~~

Men så skete der noget dejligt uventet. Julemanden ulejligede sig helt op til vort bord, bukkede for mine forældre og styrede derefter direkte til - mig. "Du har jo været en god dreng, ved jeg. Derfor skal du naturligvis osse ha' en julegave. Og han overrakte mig en meget stor brun pose - mage til dem, som de andre børn havde fået. Min far protesterede, men det nyttede heldigvis ikke noget. Jeg skulle have den. Jeg tror nok, at mine øjne strålede. Og hvad var der i posen? Foruden nødder, chokolade og godter lå der en bog, indbundet i gulbrunt shirting: "Zwischen Wasser und Urwald" af Albert Schweitzer.

~~Denne bog, som jeg naturligvis slugte og læste adskillige gange, blev mit første møde med navnet Schweitzer og min indvielse til hele det univers, han rummede i sig selv.~~

x

~~Men der er endnu et forløb eller en hændelse, jeg ikke kender.~~

Denne bog, der handlede om "en lages oplevelser og iagttagelser i Ækvatorialafrikas urskove", var ikke blot ^{uhvligt} ~~aldeles~~ spændende, men ^{for velt} også tankevækkende og manende. Et råb til alle om medmenneskelighed og om hjælp til de betrængte. De mennesker, som selv har oplevet, hvad angst og smerte er, hører sammen. Sådan skrev han. "For sandheden er der ingen spørgsmål om tid. Dens tid er altid inde, og især når den synes mindst belejlig. Omsorgen for den nære og for den fjerne nød kan godt forliges, når mennesker derved kan vækkes op af deres tankeløshed og en ny menneskekærlighedens ånd kan vækkes til live."

Det er ikke for meget at sige, at jeg slugte denne bog og siden læste den adskillige gange. "Mellem Floder og Urskog", som den hedder i den danske udgave, blev mit første møde med Albert Schweitzer og min indvielse til et univers, som jeg nok anede, men som han rummede i sig selv.

Men der er endnu et forløb eller en hændelse, jeg ikke kan forbigå - og som på sin vis var med til at afstive og modne mig selv og måske oven i købet har spillet ind for min indstilling og mit beredskab, da jeg endelig skulle møde Albert Schweitzer selv.

Her må jeg dog tage afsked fra min barndom. For med et par sider at sluse mig helt frem - til 1940.

Der var nemlig sket en del indtil da. Blandt andet havde jeg aftjent min danske værnepligt. I øvrigt ganske afgjort imod min fars ønsker, idet han kaldte det for et tåbeligt spild af tid, når jeg - som tilfældet jo var - uden videre kunne slippe

for militærtjenesten med min status som "eksterritorial dansker" i udlandet. Men nu var jeg myndig, som det hed, og kunne derfor aldeles bestemme over mig selv. Selvfølgelig ville jeg da "springe soldat". Af to gode grunde. For det første, fordi jeg, som følte mig næsten entusiastisk dansk, ikke ville unddrage mig for, hvad jeg fornam som en pligt og som mit egentlige adgangstegn til at være dansker blandt andre danskere. Og for det andet, fordi jeg dermed endnu havde chancen for at "være ung sammen med andre unge i Danmark", som jeg dengang udtrykte mig. Jeg havde forlængst ladet mig optage i lægdsrullen og indkaldtes således i 1936 som motoriseret artillerist i Avedøre. Genindkaldtes til efterårsmanøvrer i 1938 og sluttede mig året efter til beredsskabsstyrkerne med kantonnement i Slangstrup. Dette utroligt uproduktive liv kom for resten til at kede mig så rædsomt, at jeg snart valgte at anvende tiden til at lade mig uddanne til befalingsmand i Bådsmandsstræde, det nuværende Christiania.

Nævnes skal tillige, at jeg i disse mellemliggende år desuden befandt mig midt i mit universitetsstudium med musik som hovedfag, hvilket ej heller ganske nøjagtigt svarede til min fars oprindelige planer, idet han langt hellere havde set mig i en såkaldt ~~sikker~~ sikret karriere, f. eks. i udenrigstjenesten ganske som han selv. Musikken og "nykkerne" kunne jeg jo altid have så herligt "ved siden af"...

~~fars oprindelige planer, idet han langt hellere havde set mig i en sikret "karriere", f. eks. i udenrigstjenesten ganske som han selv. Musikken og "nykkerne" kunne jeg jo altid have så herligt "ved siden af"...~~

For en væsentlig del klarede jeg mig på egen hånd. Jeg var så heldig at kunne skaffe mig indtægter dels ved at komponere, spille i radioen, indspille grammofonplader (succes er jo ofte resultatet af et forkert skridt i den rigtige retning!), skrive artikler og holde foredrag. I de år boede jeg faktisk to steder, nemlig dels hos familie, senere i et pensionat i København - og dels hos mine forældre i Berlin. Nu var de i øvrigt begge ved at tabe næse og mund over den iver og flid, jeg så pludselig lagde for dagen og for natten, da det gjaldt mine selvvalgte studier. Formaningerne havde fået omvendte fortegn.

Forholdene i ~~Berlin~~ den tyske rigshovedstad havde i løbet af trediveerne og indtil krigsudbrud udviklet sig i forskrækkende grad. Jagten på anderledes tænkende og angiveriet, herunder børnene, der metodisk dresseredes til at udspionere deres egen familie, hørte til dagens uorden. Værst af alt var dog den skammelige behandling og forfølgelse af jøderne. Hvor mange af mine egne venner og bekendte "forsvandt" ikke sporløst dengang! Min far gjorde, hvad han blot kunne, for at hjælpe, og han fik også reddet slet ikke så få mennesker, bl.a. gennem sine personlige henvendelser

til den almægtige rigsmarskal Hermann Göring, der havde sagt "Wer Jude ist, bestimme ich!" Således fik min far udvirket, at adskillige jøder nu kunne færdes uden den berygtede store gule davidsstjerne på deres tøj. Endelig var der mange mennesker, som mine forældre forsynede med levnedsmidler fra Danmark. Men nævnes skal også, at vort hus stod åben for alle og at vi ~~da~~ i de mest betrængte tider havde mennesker boende, der med god grund frygtede natlige "besøg" med deportation til følge.

Det var under et af mine ophold - i 1940 - i det fædrene hjem, vi en sen eftermiddag havde besøg af de to danske præster, den daværende unge præst for den danske menighed, pastor ^{Helge} Blauenfeldt og pastor Erik Christensen, der var sognepræst i Fredericia, men nu i en årrække gjorde tjeneste som leder af KFUM's Krigsfangehjælp i Tyskland. Sidstnævnte, en statelig mand i sin "bedste alder", var på alle måder en imponant personlighed af den gode gamle skole. Han talte med en dyb, behagelig røst og udstrålede lige så megen myndighed som velvilje, der over for mig unge knægt manifesterede sig i en slags velmenende faderlighed. Han var ortodoks i sin tro og i sine grundsætninger, men mildt dømmende trods sin strenghed. Vor samtale bølgede om politik, krig og krigsfanger og naturligvis om troen og meningen med livet, om desillusioneringen og den almindelige

korrumpering af alle etiske værdier.

Og så var det, pastor Christensens velmente formaning til mig faldt - ord, der afstedkom en dialog mellem ham og mig, der indtil den dag i dag har stået fast mejslet i min erindring.

- Børge, du som er så ung endnu og som har hele livet foran dig! Lad mig som den gamle og erfarne fortælle dig noget, der er vigtigere end alt andet her i livet. Lad den absolutte ærlighed og den absolutte kærlighed være dine ledestjerner...

- Jamen, hr. pastor, sagde jeg.

- Nej, der er ikke noget jamen her, unge ven. Du skal sige et stort og klingende ja til disse to absolutter: ærligheden og kærligheden!

- Undskyld lige et øjeblik...

Min far begyndte at vande sig: - Du må da lytte til, hvad pastor Christensen siger og lade være med at afbryde de voksne...

- Men far, sagde jeg, dette her er jo en diskussion - og jeg har noget at sige lige her og nu. Og for øvrigt er jeg med mine 29 år også efterhånden voksen...

- Børge!, lød det nu ildevarslende fra min far. Du afbrød! Og du kan ikke tillade dig at korrigere en præst, der har studeret det...

Jeg ville meget gerne komme til orde - men hvad mente min far dog med, at præsten havde studeret det? I hvert fald var jeg nu blevet stædig.

Pastor Christensen sagde blot roligt: - Jeg vil da meget gerne høre, hvad Deres søn måtte have på hjerte. Og så var det endelig min tur.

- Den absolutte ærlighed og den absolutte kærlighed, siger De, hr. pastor, bør være mine ledestjerner. Men de to ting kan jo ikke altid gå i spænd. Jeg sætter dem begge højt, men der vil være masser af tilfælde, hvor disse to begreber udelukker hinanden. Og så må man vælge. For mig gælder først og fremmest kærlighedens bud. Den absolutte kærlighed - og den alene - skal være min ledetråd!

Brynene gik martialske på min far, og min mor begyndte febrilsk at skænke ny te. Unge pastor Blauenfeldt lod sig kun forlyde med et "Tjahhh".

Så tog pastor Christensen atter ordet:

- Hvad har du dog imod den absolutte ærlighed og sandhed?

- Vi talte ikke om sandhed. For mig er ærlighed og sandhed i hvert fald to forskellige begreber.

- To forskellige begreber?

- Ja, så aldeles! Hvad der er sandhed for den ene, behøver ingenlunde at være en sandhed for den anden...

- Nå, siger du det! Men lad det nu være. Du har ikke besvaret mit spørgsmål om, hvad du har imod ærlighed. Vil du da ikke gå igennem livet som en ærlig mand?

- Jo, det vil jeg netop gerne. Men hvis De mener den absolutte, altså kompromisløse ærlighed under alle livets forhold...

- Præcist, hvad jeg mener...

- Ja, så kan det være, ^{at jeg må være} så kompromisløs ærlig at melde pas. For ærlighed må da under alle omstændigheder være et relativt begreb, tilpasset omstændighederne.

- Kære unge ven, tro mig på mit ord. Ærlighed varer længst. Og man kommer ikke igennem livet med frelst samvittighed uden den absolutte ærlighed.

Min far blandede sig atter: - Du kan ikke tale så respektløst til en præst!

Men pastor Christensen smilede *kordialt*:

- Åh, det er da helt i orden. De unge skal da også have lov til at lufte deres meninger. På denne måde ved man også bedre selv, hvor man skal tage fat!

I mellemtiden havde jeg fundet ud af en godbid til pastoren

- Jeg vil meget gerne have lov til at stille Dem et personligt spørgsmål, hr. pastor. Et spørgsmål, som nu De skal besvare så ærligt, De kan. Lad os sætte det tilfælde, at en ung forfulgt jødisk pige kommer og anmoder om asyl hos Dem. Hvad vil De svare?

- Jah, jeg måtte naturligvis tage imod hende. Og på denne måde prøve at handle efter kærlighedens bud.

- Javel. Men ville det ikke støde an mod Deres absolutte ærlighed -?

- Nåh, nej. Det kan jeg da ikke se...

- Kan De ikke se, at De ved at modtage og skjule hende, handler stik imod det herskende regime?

- Nej, det kan jeg virkelig ikke. Min handlemåde skal blot være i overensstemmelse med, hvad almindelig velanstændighed og menneskelighed byder mig at gøre.

- Men så går vi lidt videre, pastor Christensen. Hvad vil De svare, hvis Gestapo indfinder sig på Deres bopæl og direkte spørger Dem, om De har den jødiske pige hos Dem?

Der udspandt sig en lang og pinefuld pause, kun udfyldt af urets tikken og min fars tunge vejtrækning. Han var rasende på mig. Fra lænestolens dyb, som pastor Blauenfeldt var sunket helt firkantet ned i, lød der et langt henåndet "Tjah! Tjah!"

Jeg skal aldrig glemme denne stund omkring tebordet, mens mørket var ved at falde på og en sagte regn prikkede mod dagligstuens ruder. Det var kun alt for tydeligt, at den brave ældre præstemand var kommet i knibe. Stilheden forløstes, da han med et suk sagde:

- Ja ja, jeg måtte også i den situation være ærlig. Og fortælle sandheden. Ganske enkelt sige, som det var.

Selv om jeg vist nok havde ventet et sådant svar, virkede det på mig som et kølleslag. Jeg ville gerne have behersket mig, men hørte mig pludselig råbe ud - og med lige betoning på hvert ord:

- Det kan De da ikke mene, hr. pastor!

Alle sad som lammede, da jeg alvorligt, men stadig med hævet stemme fortsatte:

- Jeg véd, hvad De burde svare! De skulle lyve, lyve, lyve! Ja, lyve så stærkt som en hest kan rende! Jeg har lært i skolen, at to gange minus giver plus. Og over for minusvarianter som Hitler og hans repræsentanter bør man lyve selve det blå ned fra Himlen! Ganske særligt, hvis det gælder om at redde et medmenneske. I en sådan situation vil en lodret løgn være mere ærlig end den såkaldte og bogstavelige ærlighed!

Idet jeg rejste mig, tilføjede jeg henvendt til min far:

- Og så kan præsterne have "studeret" nok så meget. Jeg véd, at jeg har ret.

Jeg gik min vej og lukkede vist døren temmelig ublidt efter mig. Jovist havde jeg opført mig ubehersket. Men jeg var blevet vred. Og det var mit oprør mod vanetænkning - ja, mod manglende tænking.

Jeg tror, det varede et par uger, inden far og jeg overhovedet kom på talefod igen.

Men historien er dermed ikke ude endnu. Tre år efter modtog pastor Erik Christensen en ung jødisk pige, som han skjulte for myndighederne. Og en uskønne dag fik han besøg af et par SS-folk, som spurgte ham direkte, om han ~~havde~~ skulle have en eller flere fastboende gæster.

Kortest fortalt: Pastor Christensen var ærlig og rykkede ud med hele sandheden. Den unge pige blev straks slæbt bort og bragtes til koncentrationslejren i Theresienstadt, hvor hun nogle måneder efter blev myrdet.

Og pastor Christensen var sønderknust og følte det, som om det havde været hans egen datter, der så brutalt var revet ^{bort} fra ham. Han var siden nedbrudt på ånd og sjæl.

Vi er nu nået til de sidste krigsår. En også for mig på alle måder begivenhedsrig tid, der nok kunne friste til en nærmere uddybelse. Men for ikke at komme på afveje, må jeg ty til den brede pensel.

Jeg havde stiftet hjem i 1943. Jeg havde meldt mig ind i modstandspartiet "Dansk Samling". Og jeg var bl.a. leder af en såkaldt "seksmandsgruppe" og hvad dermed fulgte. Min lejlighed på Strandboulevarden anvendtes som mødested for Frihedsrådet og som skjulested og ~~til~~ overnatning^{mulighed} for Dansk Samlings leder, Arne Sørensen.

Netop i den tid var jeg så småt begyndt på at læse Albert Schweitzers øvrige værker. Jeg nærmest drak hans lille bog "Fra min Barndom og Ungdom", som siden på mange måder har været min "bibel". Og jeg fortærede dens fortsættelse "Fra mit Liv og min Tænkning". Sand vederkvægelse for den tørstende sjæl! Derefter fortsatte jeg med de to bind om "Kultur og Etik". Og jeg fandt, at jeg aldrig havde læst noget, jeg ~~ikkekun~~ uden forbehold kunne erklære mig så enig i. Så enkelt, så ærligt, så tydeligt!

Jeg kan kun sige, at min læsning i den grad udfyldte mit sind, at jeg næsten bestandigt levede med Schweitzers tanker og livsvisdom. Hvilken modsætning til den forråelse og forgiftning af menneskesindene, man til daglig var ude for!

En efterårsdag i 1944, da jeg havde ærinder i byen og min vej tilfældigvis førte mig forbi Branners Forlag, fulgte jeg en pludselig indskydelse, tog trapperne op til forlaget og spurgte efter forlagsdirektøren. Han var ikke hjemme, men havde - som jeg senere erfarede - måttet flygte til Sverige. Men i

stedet for blev jeg modtaget af forlæggerens førstemand, ~~der~~^{der} som beredvilligt lagde øre til mine ideer, som naturligvis gik ud på at bringe Albert Schweitzers værker på dansk. Thi var der noget, vi danskere kunne trænge til oven på den herskende bølge af had og hævntørst og gensidig mistillid, så var det denne mands tanker og rolige vejtrækning, der måtte virke som balsam for sindene. Jeg husker ikke, om det var præcist sådan, jeg udtrykte mig. Men - som altid, når man følger en øjeblikkelig inspiration, som man på grund af sin højtstående ikke har kunnet nå at give forgylde rammer, faldt ordene med den fornødne glød og iver, som øjensynligt smittede af på mit vis-à-vis. I hvert fald lovede han, at "sagen" skulle tages op, når chefen var kommet hjem.

Der gik ~~der~~ nogle år. Men så skete der noget.

En morgen ringede det på døren. Postbudet med en pakke fra - Branner og Korchs Forlag. Det viste sig at være irlænderen George Seavers digre bog om "Albert Schweitzer, the Man and his Mind". I følgebrevet opfordredes jeg til at udtale mig om bogens indhold og besvare spørgsmålet om dens egnethed for det danske marked. Hurtigt læste jeg bogen og skrev min udførlige og positive betænkning. Atter gik der nogle uger, og jeg blev opfordret til at oversætte værket, der var på 346 sider. Intet kunne være mig kærere!

Derpå fulgte et langsommeligt og meget tidkrævende arbejde, der endda kostede mig natters dyb koncentration, fordi det kneb med at blive færdig til den berammede tidsfrist. Jeg ønskede naturligvis at gøre mit arbejde så godt som overhovedet muligt - og kunne bruge timer til blot at forme en bestemt vending. Det

var første gang, jeg havde fået en sådan opgave.

Men en anden ting forekom mig fornøden. Et forord! Helst et "rigtigt" forord, der ikke var skrevet på second hand-informationer, men ~~på~~ efter mine egne indtryk. Men hvordan var det? Befandt Schweitzer sig ikke i august i sit Gunsbacher hus i Alsace? Et hurtigt brev gav mig svar og vished. Jeg skulle være hjertelig velkommen, lød det fra Mme. Emmy Martin, Schweitzers utrættelige medarbejderske. Det var et heldigt tidspunkt for mig, idet jeg netop i den måned skulle til Paris og til Luxembourg til radiooptagelser.

x

Det var ikke hvert efterår, Albert Schweitzer tog hjem til sin barndoms fredfyldte dal i det øvre Alsace. Men han glædede sig hver gang som et barn til endnu engang at gense sit elskede Gunsbach og dets beboere, være sammen med sin kone - og arbejde videre på sin store Bach-udgave. I denne lille landsby står hans hus, tegnet af ham selv og rejst af de midler, som Goethe-prisen, skænket af byen Frankfurt am Main i 1928, ~~i anledning af 100-året for den store digters død~~ havde skaffet ham.

Her hørte Albert Schweitzer hjemme. Her oplod han sit sind, og her samlede han nye kræfter til sin næste Afrika-periode. Selv om der ikke kunne være tale om hvile og ro i almindelig forstand. Som regel gik flere uger med nødvendige og forlængst aftalte besøg i udlandet.

Men i de uger, der var ham beskåret i Gunsbach, fik minderne om årene som barn og ung mand nyt liv, og for sit indre blik så han både sine forældre og de mange kammerater og

venner, med hvilke han sammen havde vandret et stykke ad livets vej. Og han kunne gribes af taknemlighed for det, de alle - bevidst eller ubevidst - havde betydet for ham.

Alt dette stod for ham som en levende virkelighed, når han var hjemme. Det var som om tiden var stået stille, når han påny oplevede sin fødeegns landskaber, de mørke skove, de lyse højder og de maleriske små byer, hvis billeder og hele atmosfære han bevarede i sit hjerte, også når han befandt sig fjernt derfra - i byernes stenørken eller i Afrikas urskov. Hver gang hans skib lettede anker i Bordeaux, så han i ånden sit Gunsbach i et forklaret skær stige op som et fata morgana i det fjerne.

Man kan komme ud for langt mere imponerende landskaber, langt mere pralende og ødsle, end Münsterdalen. Men man finder næppe et sted, der har mere yndefuld skønhed og som ånder mere indre harmoni i sin vekslende natur end denne idylliske dal, der med den lille flod Fechts sølvbånd i bunden ad mange omveje bugter sig ned til Rhinen. På begge sider hæver Vogesernes lave bjerge og runde bakker sig, bevokset med gran, fyr, lark og løvtræer, blandt hvilke eg og kastanie er de fremherskende. Drømmende landsbyer, hver med deres kirkespir, ligger spredt mellem frugthaver og vingårde, hvis sidste udløbere netop omgiver Gunsbach. Bag ~~tågesløret i det fjerne~~ det blå tågeslør i det fjerne, hinsides Rhinen, anes Schwarzwald.

Denne natur er forunderlig stærk i sin mildhed og mild i sin styrke. Lige som Albert Schweitzer selv, der var et ægtefødt barn af dette landstrøg. Vi fornemmer dette, men til syvende og sidst kun på overfladisk vis, thi utalte og u-udtalte hemmeligheder knytter de to sammen, landskabet og mennesket.

Også den lille landsby - og især den gamle, stærkt hældende del bag ved kirken, godt skjult fra alfarvej - synes de sidste hundrede, måske tohundrede år med deres krige tilsyneladende at være gået sporløst hen over. Beboelseshusene, gårdene og staldene er tæt klinet sammen, kun afbrudt af hønsegårde og diminutive pryd- og urte haver. Selve landbesiddelserne ligger længere udenfor. Men her lever man med hinanden. Og hjælper hinanden, som man altid har gjort det. Betegnende er, at man skal igennem porte og tværs over ^{de} små gårde for at bevæge sig fra den ene ende af landsbyen til den anden.

Et par bjergkilder springer midt igennem det hele. De fleste af boligerne har en front direkte ud mod disse vandløb - og her kan man den dag i dag være vidne til, hvorledes kvinderne sidder på knæ og banker tøjet med deres vasketræ.

Albert Schweitzers hus ligger i udkanten af Gunsbach nogle hundrede meter fra kirken og på den modsatte side af landevejen, der fører videre til den lidt større by Münster. Bagtil ligger en stor have med frugttræer - og fra villaen er der en vid udsigt ned over dalen til højdedragene på den anden side floden og til tvillinge-landsbyen Griesbach. Midt imellem ligger den lille jernbanestation.

Selve huset er på tre etager. Det er enkelt og smukt og meget ~~form~~ praktisk indrettet. Intet hjørne uden formål. Arbejdsværelse, studerekammer, musikværelse, kontorerne - alle rum har deres særlige udstyr, nøje afpasset efter deres muligheder og formål. Langs trapperne er der ophængt fotografier af berømte gamle orgler, som Schweitzer har spillet på til sine mange koncerter.

Og naturligvis finder man rundt om mange minder fra hans liv i Afrika, her et stort slangeskind og der en udstoppet dværggazelle, som i sin tid var doktorens kæledægge - det var nemlig den, der engang åd et stort ark frimærker, som Schweitzer havde haft liggende på sit skrivebord i Lambarene. Man kan også beundre smukke træskulpturer og andre kunstgenstande, forarbejdet af negerhånd, og flere udgaver af afrikanske musikinstrumenter.

Dette er naturligvis mine indtryk fra mine besøg, mens dr. Schweitzer endnu var i live. Efter hans død i 1965 har man dog været så pietetsfuld at bevare alt, som det havde stået og været i de øvre beboelsesetager, hvorimod man har udbygget kælderrummene til at huse en del af doktorens personlige ejendele fra Lambarene, herunder hans orgelklaver, og en del af den yppige litteratur af og omkring Albert Schweitzer på alverdens sprog.

Oprindeligt havde Schweitzer indrettet et større rum lige under gavlen som studereværelse. Her er der sol, og herfra har man den mest storslåede udsigt til bjergene i det blå. Men efter forholdsvis kort tid opgav han at arbejde heroppe. For han lod sig distrahere. Ofte har han vel måttet lægge pennen et øjeblik for at nyde udsigten og lade tankerne strejfe. ~~Om~~ I stedet for trak han sig tilbage med sine bøger og brevsække til sit dunkle sovekammer i stueetagen ud mod landevejen, hvor han kunne arbejde i fred.

Dette kombinerede arbejds- og soverum er et af de mindste og mest beskedne i hele huset. Og det er i al sin

spartanskhed meget originalt udstyret og næsten i alle henseender, som jeg siden skulle konstatere, en ~~næsten~~ fuldstændig pendant til hans arbejdsværelse i Lambarene. Det samme med papirer og manuskripter overlæssede skrivebord vinkelret ud for vinduet. Og de samme digre manuskriptpakker og -blyter, der hang i snore fra loft og vinduessprosser. Det var en vane, der fulgte ham fra Afrika, hvor alt var så udsat for myreangreb. På væggene og overalt, hvor der fandtes den mindste plads, et utal af bøger. Dertil en vask i hjørnet og en hård sovebriks, et bord og et par stole. Og ved skrivebordet hang flere store poser, fyldt med ubesvarede breve. Der var lige akkurat plads til det alt sammen.

Gennem vinduet, der var uden gardiner, kunne forbi-passerende se ham sidde i sin hvide jakke time efter time bøjet over sit skrivebord.

Ofte - det var ligefrem en tradition - blev der lagt gaver i vindueskarmen, f.eks. en kurv med vilde hindbær, kantareller eller champignons fra skovene eller nogle flasker af den ny vin af egen høst - eller måske nylagte æg og friske grønsager. Lutter velkomne gaver, som dr. Schweitzer modtog med stor taknemlighed som bidrag til "affodringen" af de mange gæster, han bestandigt havde i sit Gunsbacher hjem.

X

- Hvordan lærte du egentlig Albert Schweitzer at kende? Var det ikke musikken, der bragte dig sammen med ham?

Det er et spørgsmål, der er stillet mig utallige gange. Et ikke helt urimeligt spørgsmål. Det kunne have været musikken. Men det var det ikke. I hvert fald ikke alene. Slet

ikke først og fremmest.

Hvad jeg i hele mit foregående liv mere eller mindre bevidst havde ledt eller holdt udkig efter, var besvarelserne af hele dette rodnet af mere eller mindre sammenhængende ~~spørgsmål~~ problemer, der havde med selve livets etik og tilværelsens mysterium at gøre. Det var gået mig sådan, at jeg bestandigt havde måttet standse op for de mure, der tårnede sig op for min personlige og kritiske tænkning og mangelfulde begriben. Jeg kom til punkter, hvor jeg ikke kunne komme videre - i hvert fald ikke i de retninger, som jeg måske instinktivt klamrede mig til. Jeg manglede vejledning og den forståelse, der siden - og som det senere skal fremgå - skulle blive et nøgleord for mig. Og jeg manglede bekræftelse. Livets spørgsmål om hvorfra, hvorhen, hvorledes og hvorfor forblev ubesvarede og ubekræftede. Demudover havde jeg enkelte mere praktiske og fremtidsrettede spørgsmål, som vel åbenbart kun tåber kan stille. Det var i hvert fald det indtryk jeg fik, når jeg endelig tog mod til mig og fyrede dem af. De vigtigste tre spørgsmål beskæftigede sig i al deres enkelhed med vore tre hæmningsløsheder: Overbefolkningen af vor klode, udnyttelsen af vore undergrundsværdier og - i fortsættelse af dette - den stadigt øgede forurening. Heller ikke her kunne jeg komme videre, for her var der ikke blot en mur forude, men ^{måske} ~~vet~~ verdensomspændende Ragnarok.

Som sagt fattedes det mig på vejledning, forståelse og - bekræftelse. Jeg måtte erkende, at jeg vidste alt for

lidt og at min læsning og orientering trods alt var for utilstrækkelig og tilfældig.

Det gjaldt i hvert fald, indtil jeg læste Albert Schweitzers værker, der gav mig svar på meget - og netop i den retning, jeg så dunkelt længtes efter i min spørgende situation. Svar, som jeg endelig kunne forstå - klare, stærke og - kærlige. Og den tro, der flytter bjerge, blev mit beredskab og mit adgangstegn til mødet med Schweitzer selv.

x

Og nu var jeg på vej.

Allerede de første indtryk - en årle morgenstund i det lille tog fra Colmar til Gunsbach - bragte mig ind i den verden og den atmosfære, som jeg allerede fra min læsning og min forestillende fantasi fandt mig så fortrolig med. Lokalbansen krøb fra station til station igennem den smilende, bugtende dal, hvor landsbyerne, til dels med deres gamle ringmure intakt, ligger spredt mellem ~~frugthaver~~ frugthaver, og skovklædte bakker hæver sig bag vingårdene. Her og der en middelalderruin. Jeg mindes den salige følelse, det var at se dette milde landskab for første gang - og finde alt bekræftet, som jeg havde forestillet mig det.

GUNSBACH-GRIESBACH forkyndte en halv times tid efter skiltet på stationen. Så var jeg her allerede. Jeg hankede op i min tunge kuffert og skulle lige til at ~~begynde~~ begive mig på vej, da jeg gjorde et nyt bekendtskab. Det var domorganisten i Roskilde, professor Emilius Bangert, der var kommet herved for at hente mig. Han var Albert Schweitzers mangeårige ven og hørte, sammen med sin frue, ligeledes til dok-

torens gæster. Sammen gik vi den ca. 1 kilometer lange vej fra stationen til Schweitzers hus ovre ved skrånten - en strækning, der trods bagagen ikke kunne falde synderlig lang. Man har et idyllisk panorama forude, og vejen er kantet af frodige æbletræer. Så skal man over en bro, hvorunder den lille flod Fechts sølvklare vande risler. Og videre går det, ind i landsbyen med de karakteristiske høje trin til indgangsdørene og med en mængde potter med pelargonier udenfor. Derefter tilvenstre om ad hovedvejen, forbi det beskedne rådhus med postkassen og forbi den gamle kirke, der dengang endnu så undseligt skjulte sig bag de ualmindeligt høje og skyggefulde kastanietræer, fordi det havde sat sit tårn til under sidste krig. Få år efter blev det dog istandsat, og i dag knejser det atter livsglad med sit nye stolte spir.

^{Nogle hundrede}
Få skridt til, og vi stod udenfor Albert Schweitzers statelige hus, grønt omranket, fast og lyst.

Her skulle nu også jeg bo. Og endda længere end det ene døgn, som jeg først havde regnet med.

Det var Emmy Martin, der modtog mig med en elskværdighed, der nærmede sig det hjertelige. Det var også hende, der personligt og håndskrevent havde sendt brevet til mig om, at jeg skulle være velkommen. Smilende og menneskelig som få, men også en respektperson, som man med største selvfølge titulerede Madame. Det hørte faktisk til hendes navn.

Allerede efter 1. Verdenskrig blev hun dr. Schweitzers medarbejder i Strasbourg. På et tidspunkt, da han var i fuld

Fugle
færd med at genetablere hospitalet i Lambarene og opløftede sin stemme for at ruske op i menneskeheden. Emmy Martin, enke efter en præst, var en af dem, der havde lyttet. Hun opgav sin ~~meget~~ lovende sangerkarriere og blev nu for hele livet hans svorne tilhænger og alter ego, der ikke blot på egen hånd besørgede en væsentlig del af den nødvendige korrespondance, men også var med til at administrere hans værk i alle dets omfattende led og faser. Det kunne gælde ansættelsen af nye medarbejdere til hospitalet eller om at finde den rette forlægger til nogle af hans bøger, men også pakningen og forsendelsen af de mange hundrede kasser med materiale og medikamenter til Afrika, herunder de lige så opslidende som ophidsende bataljer med toldvæsenet. I adskillige perioder stod hun ved doktorens side i Lambarene, hvor hun røgtede to anstrengende opgaver: sygeplejerskens og sekretærens.

Men ^{dertil} ~~først og fremmest~~ var hun den ideale værtinde og husholderske i Gunsbach, hvor flere og flere besøgende kom til. Når Schweitzer selv var hjemme, måtte også biskopper og kardinaler, statsmænd og nobelpristagere modtages på behørig vis. For ikke at tale om navne som Stefan Zweig, Romain Rolland, Theodor Heuss, Pablo Casals, Charles Widor, Thornton Wilder eller Eduard Spranger. Men lige så spontant stod hun til disposition for alle mulige andre mennesker, undertiden hele skoleklasser og deputationer.

Hvis jeg havde været ^{på nippet til at blive} en smule benovet, da jeg gjorde min entré, så havde Madame Martin i hvert fald vidst at forstøve enhver tendens dertil. Hun hørte til den slags beroligende mennesker, som man synes at have kendt altid.

Til trods for hendes ikke helt unge alder - hun var dengang midt i tredserne - ledsagede hun mig letfodet op ad trapperne til "tårnværelset", Schweitzers tidligere studereværelse, som han jo havde måttet opgive på grund af udsigten. Nu var dette vue over dalen mit. Og jeg ville gerne lade mig ^{distrahere} ~~"forstyrre"~~.

Jeg mindes specielt en tidlig søndag morgen som den fuldkomne oplevelse. Der var endnu stille i huset, og jeg åbnede vinduerne på gab - ud mod det solsmilende landskab, der så fredeligt bredte sig for mine øjne, mens jeg indsugede den krydret duftende, næsten berusende engluft. Endnu glimtede morgenduggens tusinde krystaller i det saftiggrønne græs, og en sommerlig mild brise fik det store valnøddetræ og de andre træer i haven til at hviske til hinanden. På den anden side af dalen, hvor bakkerne tegnede deres bløde profiler mod himlen, var solen endnu ikke nået hen. Her legede vindene en flygtig tagfat med de lyseblå tågebanker, der yndefuldt snirklede sig gennem kløfterne.

Lange iagttog jeg dette tyste skuespil, da jeg nu også hørte fjerne kirkeklokker. Få øjeblikke efter kom flere til. Og efter endnu nogle sekunder oplod vor egen kirke sin klare klokkerøst. Lyset, farverne, naturens spil, kirkeklokkerne - hvilken fredens symfoni! Dette billede, der så fast har brændt sig ind i min bevidsthed - mon det ikke var et af de billeder, Schweitzer også oplevede for sit indre blik, når han befandt sig i junglens krat?

Endnu havde jeg dog efter min ankomst næppe haft tid til for alvor at nyde dette herlige panorama. Mens jeg så løseligt var begyndt at fordele min kufferts indhold, havde klokken sneget

sig til henimod de 12. En stillfærdig gongong forkyndte, at det var ved at være middagstid. Jeg begav mig derfor ned til 2. etage, hvor dagligstuen og spiseværelset befandt sig. Her blev jeg straks gjort bekendt med husets øvrige gæster, en ung amerikansk sygeplejerske Miss Gloria Coolidge, der var på en velfortjent "orlov" fra Afrika, Astrid Bangert, domkantorens frue og domorganisten Schoonderbeck fra Utrecht og hans frue, der for øvrigt var danskfødt. Albert Schweitzer selv var den dag i Strasbourg, men ventedes sent på eftermiddagen.

Allerede ved denne lejlighed overraskedes jeg over, hvor let man her falder til med husets egne og med dets gamle og nye venner fra de forskelligste steder i verden. Alle udgjorde vi en stor familie. Uden for måltiderne kom vi og gik vi som det passede os, men var naturligvis glade, når vi kunne yde små håndsrækninger, besørge post og lignende. Enkelt og naturligt levedes livet her - helt frit for tvang eller opstyltethed af nogen art.

Eftermiddagen benyttedes til en udflugt til den middelalderligt skønne by Colmar, hvor jeg beundrede Mathias Grünewalds berømte Isenheimer Altar, denne lidenskabeligt religiøse vision om undergang og opstandelse, der i sin ubarmhjertigt realistiske komposition, sin oprørske patos og i sine fantastisk flammende farver savner sin lige.

Jeg var tilbage i Gunsbach i god tid før aftensmåltidet og satte mig i dagligstuen sammen med hr. og fru

Bangert. Efter en stund åbnedes døren - og ind trådte Albert Schweitzer, som jeg nu fik at se for allerførste gang. Jeg husker endnu tydeligt, hvordan to tanker som to lyn krydsede min hjerne: han er altså virkelig!" - og "grangivelig som på billederne!" En sælsom fornemmelse, når en næsten klassisk personlighed, som jeg forlængst havde følt ham som, pludselig står rank og lyslevende foran én, smiler og med et lystigt øjenblink byder én velkommen i sit hus. Jeg tror, jeg ville have følt det på omtrent samme måde, hvis jeg pludselig stod over for Goethe eller Beethoven...

Naturligvis følte jeg en både lange opsparet og umiddelbar trang til at takke ham, fordi jeg måtte være hans gæst. Jeg sprang op, men fik ikke lov til at sige ret meget, inden Schweitzer afbrød mig med en afværgende håndbevægelse og, henvendt til Bangert, gemytligt ytrede:

- Sieh' mal einer an! Denne unge mand er vist alt for "civiliseret" for os!

Derefter i et mere truende tonefald, men efterfulgt af hans hjertelige latter:

- Men det skal vi nu nok få pillet ud af ham!

x

Sådan havde jeg også forestillet mig Albert Schweitzer - ligefrem, myndig, godmodigt drillende og hjerteligt leende. Netop sådan! Alvor parret med glæde - og saglighed med humor. Sådan oplevede jeg ham i de mange år, vi kendte hiⁿanden. Og sådan oplever jeg ham nu. I dette nu lige nu, hvor jeg genkalder ham og forsøger at beskrive ham.

Over klaveret vis-à-vis mit eget skrivebord hænger hans portræt, det eneste maleri i mit arbejdsrum. Jeg kan ikke se se mig møt i dette stærkt mejslede og samtidigt blide ansigt, der også er præget af hans uhøjtidelige humor, og i

dette gode og klare blik, bag hvilket der lurte en skælm -
nej, to skælme. Uden denne humor og uden slagfærdigt vid
kan man slet ikke tænke sig ham. ^{Samlidigt:} Hvilken autoritet lyser
der ikke ud af dette plastiske ansigt med de robuste, man-
dige træk, den sølverne uregerlige manke og det buskede
overskæg! Men hans rolige selvbevidsthed har intet rethave-
risk, intet påståeligt over sig - og den kraft, han udstrå-
ler, virker aldrig aggressiv eller fanatisk, thi al hans
tænkning og hele hans liv hviler jo på livets bekræftelse
i alle dets åndelige og verdslige former.

Taler jeg om modsætninger? Jamen, her forenes de -
lige som de gjorde det i hans liv. Latteren og strengheden
hørte begge til hans følgesvende. Det er heller ikke helt
uden grund, at netop de strenge spartanere i det gamle
Hellas havde rejst et alter til latterens gud, thi den stør-
ste strenghed har altid latteren i sit følge, som ene kan
hjælpe det følsomme menneske.

Hvad er død, ~~hvad er liv~~ og hvad liv - og hvad tid,
rum og uendelighed? Ingen har kunnet besvare disse spørgsmål,
som heller ikke vil kunne løses af mennesker af kød og blod,
fordi vi mangler organerne til denne sansning. Men lad mig -
uden at skulle kaldes "overspændt" - indrømme, at der er stunder, hvor jeg føler,
aner og fornemmer Albert Schweitzers nærværelse, mens jeg
skriver denne bog.

x

Jeg iler i tankerne tilbage til Schweitzers afvæb-
nende udbrud, der urstraks og bogstaveligt fik mig ned

~~Ja~~ "starthullerne" igen. Altså ingen tak, ingen festtaler - kun naturlighed! "Wenn ich darum bitten darf!"

Derimod ønskede han straks en kort orientering om, hvad der havde bragt mig til Gunsbach. Et par introduktions-skrivelser røg lige ned i lommen på hans hvide jakke.

- Men dette forord, som De vil skrive, er vel ikke den egentlige anledning til Deres lange udflugt fra Danmark?

Jeg indrømmede, at jeg også skulle på en privat tur til Paris. Og således slog to fluer med ét smæk.

- To fluer med ét smæk, og jeg er den ene flue! Aber das isch guat, tilføjede han i sin elsassiske dialekt. Wirklich guat! Men så har De vær's'go at blive nogle dage her hos mig. Verschtanden?

Således gik det til, at en enkelt planlagt overnatning trinvis forvandlede sig til over en uges ophold.

- Aber Sie fahren noch nicht!, lød det hver aften fyndigt fra dr. Schweitzer.

x

Hver morgen kl. 7³⁰ lod man sig vække af sin slummer af den lifligste musik, som ude fra trappegangen og lige uden for mit værelse tonede ud til alle husets lokaliteter. Programmet skiftede mellem komponister som Palestrina, Bach, Mendelssohn og César Franck. Kl. 8 sad man omkring morgenbordet. Siden forsamledes man atter til middag kl. 12¹⁵ og til aftensmåltidet kl. 19¹⁵. Mellem de to hovedmåltider - omkring 16-tiden - var der dækket tebord med hjemmebagt tærte til alle, som havde ~~lyst~~ tid og lyst. Som regel havde der

allerede på det tidspunkt indfundet sig gæster, som gerne blev til aften. Hovedmåltiderne indledtes med en kort bordbøn: "Takker Herren, thi han er venlig, og hans godhed varer evindeligt!"¹⁾

Straks efter morgenkaffen satte Albert Schweitzer sig til rette ved sit arbejdsbord, for indtil middag at arbejde intenst på sine tre bind af Bachs samtlige koralforspil, en fortsættelse af de tidligere hos Schirmer i New York udkomne fem bind med Bachs sonater, koncerter, præludier og fugaer. Han blev heri assisteret af sin elsassiske landsmand Edouard Nies-Berger, hvis far allerede havde været Schweitzers gamle ven og studiekammerat. Nies-Berger hørte til Amerikas kendteste orgelspillere og var dengang knyttet til New Yorks Filharmoniske Orkester.

Efter middagsmåltidet holdt dr. Schweitzer ofte en kort siesta på ca. 20 minutter. Han havde den evne at kunne slappe af og falde i søvn næsten øjeblikkeligt, hvor udfyldt hans dag end var og hvad der end skete omkring ham. Men lige så tit sprang han hviletiden over.

Derefter forkyndte de liflige toner, der strømmede ud af hans åbne vinduer, at turen var kommet til klaveret med orgelpedalerne, som han rørte i de nærmest følgende timer.

Efterhånden - ved 4-tiden om eftermiddagen - var tiden inde, hvor dr. Schweitzer plejede at gå over til kirken,

1) "Danket dem Herrn, denn er ist freundlich, und seine Güte wäre ewiglich!"

som han var så stærkt knyttet til fra barndommen. Han tog ingen noter med, men havde sine gamle orgelstøvler i en hvid tøjpose under armen, og vi var gerne nogle stykker, der fulgte ham. Langs vejen, især henne ved kirken, stod andre, nogle med fotografiapparater, sommetider endog med filmkameraer, parat. Det var Schweitzers vante gang gennem skærsilden, men han tog det henrivende naturligt og var altid fuld af munterhed.

Inde i kirken, både i salen og oppe på pulpituret, havde en del mennesker allerede indfundet sig fra nær og fjern til den forestående øvelsestid, som betragtedes som koncertoplevelse.

Den lille kirke i Gunsbach indtager en særstilling blandt de hundrede tusind kirker, der står på europæisk grund. Ikke fordi den er særlig smuk eller betydelig i kunsthistorisk forstand, men den hører til de tredive, fyrre kirkebygninger, som man kun finder i Alsace (og et par steder i Schweiz), der er indrettet til både den protestantiske og katolske konfession. Koret, der befinder sig bag et trægitter, bliver kun åbnet til den katolske gudstjeneste. Hver søndag læser den katolske præst messen i koret, og hver søndag holder den protestantiske præst sin prædiken i skibet - men naturligvis hver på sit klokkeslet.

Her, mellem to lande, hvor det tyske og det franske sprog glider ind i hinanden, findes altså også den kristne fordragelighed. Selve kirkerummet, hvis arkitektur er præget

af fjernhed og ophøjethed, så at det ydre skue kan harmonere med kirkegangernes indre oplevelser, er symbolet på broderskabet mellem de to konfessioner - eller som Schweitzer har udtrykt det: "... en profeti og tilskyndelse til en fremtid med religiøs enhed, som vi altid bør have i tankerne, hvis vi er virkelige og ægte kristne".

Sad Albert Schweitzer ved sit elskede instrument, som efter sidste krig var blevet nyistandsat efter hans anvisninger af Frédéric Haarpfer i Boulay, så var det ligesom han befandt sig i en anden, forklaret verden. Han lukkede sin sjæl op for Bachs musikalske strøm, spillede værker af sin gamle lærer Charles Widor, af César Franck...

Og han spillede alting udenad. Eller improvi'serede over en enkel koralmelodi for at lade orglets herlige klange tone ud i alle dets muligheder. Hvor adræt og sikkert lod han ikke fødderne flyve hen over pedalerne!

Kan hælde, at han afbrød sit spil og med dæmpet stemme udbrød: "Er dette sted ikke gribende...?, for derefter måske at bringe det nok en gang. Det kunne også ske, at han opholdt sig ved en enkelt, særlig vanskelig passage, som han gentog - igen og igen - indtil den tilfredsstillede hans højeste og kompromisløse fordringer til sig selv. Han øvede sig jo. Schweitzer udstrålede, som han sad på sin orgelbænk med lukkede øjne og hengivent bøjet over manualerne, massiv kraft og var et billede af den fuldkomne koncentration og andagt.

Orglets varme toner fyldte kirken. Med en intensitet, der i forbindelse med rummets akustik bevirkede en særegen, måske lidt vemodig klang, som jeg aldrig før eller siden har hørt - ikke en gang på pladeoptagelserne herfra.

Endelig lukkede han for den elektriske vindlade, rejste sig og spøjte med sine landsmænd i den elsassiske ~~ikrax~~ dialekt, lo med børnene og hilste på de nyankomne. Det skete, at han under spillet blev portrætteret af en tegner - så kunne han udtrykke sin hjertelige glæde, hvis billedet var lykkedes. Men han var kritisk. Vi andre trådte stille ud af kirken og vandrede efter oplevelsen som i fortryllelse hjemad.

Mest uforglemmeligt står for mig, hvorledes jeg allerførste gang fik lov til at følge dr. Schweitzer til kirken. Det var hen på aftenen, og jeg var alene med ham. Tavse gik vi side om side. Stjernerne var ~~begyndt~~ lige begyndt at titte frem på den klare himmel. Efter nogle minutters gang var vi nået til kirkens portal, som han åbnede med sine nøgler. Derefter gik vi op ad den gamle lidt knarvorne trappe, der ømmede sig under vor vægt. Nået ovenpå, tændte han kun ~~den~~ en lille pære over orglets manualer. Jeg stillede mig lidt ved siden af ham, da han havde taget plads ved orglet, men han vinkede mig energisk nærmere til sig. Jeg skulle sidde med på orgelbanken, mens han øvede sig til sine nye pladeindspilninger.

Den lille lampe lyste kun på Schweitzers hænder, der nu begyndte at gå hen over klaviaturet. Ansigtet, som ~~han~~ var sænket ned over tasterne, fik af genskinnet et uvirkeligt skær. Hvor kendte jeg denne stemning fra -? Jo, denne scene,

dette billede i clairobseur, kunne være malet af ~~Rembrandt~~ Rembrandt....! Albert Schweitzer spillede for os alene i den nu nattemørke kirke. Spillede sin yndlingsmester Johann Sebastian Bach med inderlig hengivenhed. Jeg mindes, at jeg fornåm Bach som en næsten metafysisk magt. Ligesom drømmende gik fingrene over tangenterne - ligesom født ud af nuet, som om det ikke altsammen var skrevet i forvejen. Og uden denne utålelige skråsikkerhed og virtuos-brillante forhåndsviden, som et forhastet tempo ofte nok indebærer. Alligevel så logisk og præcist og udtryksfuldt, som klangene og stemmerne bruste ud i rummet.

- Alting udenad?, kunne jeg ikke lade være med at spørge, da der var opstået en lille pause.

- Ja, det har jeg vænnet mig til, siden mine øjne er blevet trætte.

Siden denne aften havde jeg hver gang, når jeg fulgte Albert Schweitzer til kirken, fået lov til at sidde ved hans side på orgelbænken, når han spillede.

En af de følgende eftermiddage står lige så tydeligt prentet i min erindring. Atter var vi helt alene. Dr. Schweitzer havde med sin ligefremhed hurtigt pejlet sig frem til, at også jeg var musiker og ville nu indvie mig i orglets dispositioner og registertræk.

- Vis mig nu, hvad De kan, havde han sagt, idet han rykkede lidt til side på vor orgelbænk.

- Men jeg har aldrig rigtigt rørt et orgel før, indvendte jeg.

- Macht doch goar nichts! Kan man spille klaver, kan man også udrette lidt på et orgel. Man skal blot ikke lade sig imponere af alle de piber, lieber Freund. Prøv blot, så skal jeg registrere.

Jeg spillede nogle akkorder. Måske en smule forskrækket over effekten og over den sekundbrøkdæl, tonerne kom "for sent". Derefter gik jeg lidt mindre tøvende til værks med nogle treklangsløb, blev efterhånden en smule dristigere - alt mens Schweitzer varierede klangen ved hjælp af registre. Flere gange med pudsige resultater. Da lignede han en filur, og vi kom begge til at le. Derefter byttede vi atter plads, og så fulgte en regelret instruktion om vindlader og om stemmernes, dvs. piberækkernes, sammensætning. Da han atter opfordrede mig til selv at spille, slap jeg enhver forsigtighed og nærmest kastede mig med dødsforagt ud i en af mine egne kompositioner, som han lyttede opmærksomt til.

- Gut, gut! Den må vi også senere have på klaveret. Men sig mig, har De virkelig aldrig spillet på orgel før? Man er ikke ligefrem forvænt med, at klaverspillere holder akkorderne i deres fulde varighed...

Det var en replik lige til at stikke i lommen.

Så fulgte Schweitzers foredrag af César Franck's 2. Koral i h-mol, hvor chaconnens tema indleder i bassen og optræder som ostinato. Dette som demonstration af det krævende fôdarbejde. Men midt i dette spil begyndte en fjern torden at rulle.

Hurtigt lukkede dr. Schweitzer for instrumentet, og raskt begav vi os hjemad, mens han fortalte, at regnen, der nu var begyndt at falde med tunge dråber, var ventet med længsel, idet man ikke havde oplevet en lignende tørkeperiode som denne eftersommer siden 1893.

Lad mig også berette, hvorledes ~~de~~ Schweitzer om søndagen fik besøg af en delegation af farmakologiske professorer fra Schweiz. Om eftermiddagen førte han dem, efter et "Komm' mit!" til mig, ind i kirken, hvor han grundigt, men uden at ~~værke~~ for docerende, gjorde rede for orglets indretning i almindelighed og Gunsbacher orglets særlige anordninger og fodregistre - de "dobbelte anvendelige frie kombinationer", som er hans eget påfund. Og han lod fløjte-registrene, orglets vigtigste, klinge. Derefter fulgte de øvrige, det ene efter det andet. Så blandede han dem til de forskelligste klange og forklarede miksturerne, som han kaldte for orglets "vitaminer". Endelig demonstrerede han pedalerne og gjorde særligt opmærksom på sit rene og fløjlsvarme cello-register, som var hans stolthed.

Et lille glimt fra den lejlighed:

En af de yngre professorer fra Zürich spurgte ham om en eller anden ting, som allerede var gennemgået og som betingede forståelsen af flere af hans efterfølgende forklaringer. "Menschenskind!" udbrød Albert Schweitzer med en stemme, der af iver og temperament slog over. Men med et gemytligt øjenblink til spørgeren forklarede han endnu engang udførligt, hvordan det forholdt sig.

Efter den teoretiske del af hans forevisning fulgte den praktiske.

- Og nu, mine herrer, skal jeg spille lidt for Dem, så De kan overbevise Dem om, at det ikke bare drejer sig om en forvokset kommode, udbrød han veloplagt. Og straks efter bruste de herlige toccataer i d-mol og C-dur og koralforspillet til "Herzlich tut mich verlangen" i den reneste Bach-stil - efterfulgt af den dybt gribende Andante af Mendelssohns 6. Orgelsonate, som blev komponeret, da komponisten allerede var mærket af døden.

x

De samlende tidspunkter af dagen i Gunsbach var naturligvis måltiderne, hvor vi jo var en livlig international skare - samt enkelte mere tilfældige gæster -, der på den lystigste måde klarede sprogvanskelighederne. Og den bedste tid var aftensmåltidet, hvor Schweitzer gerne gav sig tid - dog aldrig ud over en time. Da fortalte han løs - på fransk, på tysk og ind imellem i det elsassiske mål, som faktisk ikke var til at forstå hverken af de fransk- eller tysktalende. Men som regel, hvis det ikke bare var henkastede bemærkninger, fik vi det elsassiske oversat - gerne af ham selv.

Albert Schweitzer hørte til den slags mennesker, der kunne fortælle let og elegant og vittigt. Om egne oplevelser, hvor han aldrig var bange for selv at stå for skud. Og anekdoter på stribe, hvor den ene trak den anden med sig. Jeg har i virkeligheden aldrig oplevet en større humorist end dr.

Schweitzer. Det gjaldt, som jeg senere ofte nok skulle erfare, også de lynhurtige replikker, som han altid havde på rede hånd i enhver situation.

Men han var ikke den, der absolut ville dominere og føre ordet. Man kunne ikke finde en mere interesseret og mere intens lytter end i ham. Det var bare sådan, at vi jo lagde op til ham. Og altid fik svar. Hvad enten det gjaldt spørgsmål om hans lægevirksomhed i Afrika, om universitetsforholdene i Oxford, om hans ven Albert Einsteins relativitetsteori, om kinesisk filosofi eller om vinfremstilling. Emnerne var mangfoldige - og til alle syntes han at have et personligt forhold.

Ofte nok var vi ved at få kvælningssanfald, blot fordi vi næsten ikke fik lejlighed til et gisp ind imellem, når han atter var kommet til et punkt, hvor flere pointer rullede over hinanden. Schweitzer spillede de selvoplevede situationer med en sådan blanding af pudsigt naivitet og lune i sit minespil og i sine bevægelser, som jeg senere egentlig kun har oplevet den hos vor egen Poul Reumert, når han fortalte i privat lag.

Der var f. eks. historien om negeren - Schweitzer brugte altid udtrykket "ein Schwarzer" -, der lige så alvorligt som energisk holdt på, at de hvide måtte være verdens mest dovne mennesker. Men hvorfor dog? Jo, det var de nu! For de sidder jo ned, selv når de går. Det var, da cyklen havde holdt sit indtog i Afrika. Eller han berettede om sine talrige kontroverser med toldvæsenet og andre

bureaukratiske væsener, der altid ville se papirer på alting. Engang, da han skulle udfylde en deklareringsblanket i Marseille, skulle han også angive sit "firma". Schweitzer forklarede længe og inderligt, at han ikke havde noget med noget firma at gøre. Men det blev afvist med stor indignation. Kan De ikke se denne rubrik dér? Værsgo at angive Deres firmanavn inden for denne ramme, ellers vil Deres gods ikke blive ekspederet! Gode råd var virkelig dyre, men efter en lille stund slog det ned i ham. Og han noterede: Joh. Seb. Bach & Co. Så endelig var toldbetjenten tilfreds. "Men", ytrede denne, "hvorfor skrev De det da ikke straks?"

Efter aftenmaden og den efterfølgende hyggestund gik ~~AS~~ Schweitzer som regel straks ind på kontoret, for sammen med madame Martin at tage sig af sin korrespondance fra hele verden. Der var altid meget at tage stilling til og besvare. Hver postgang bragte i kilovis af breve - og også ved skrivebordene her på kontoret hang der fyldte brev-sække. Han tilbragte gerne et par timer med dette arbejde, for derefter - når vi andre var gået til ro - at trække sig tilbage til sit kammer ud mod gaden, hvor han bl.a. beskæftigede sig med skitser og notater til fortsættelsen af ~~af "Kultur og Etik" med to yderligere bind~~ af sin kulturfilosofi, som jo allerede var bebudet i 1923 efter afsluttelsen af "Kultur og Etik" med to yderligere bind om "Ærefrygt-for-livets Verdensanskuelser" og "Kulturstaten". Jeg ved, at det lastede tungt på Albert Schweitzers

samvittighed, at han på grund af de mange ydre begivenheder og omstændigheder endnu ikke havde haft den sammenhængende tid til at bestride denne vigtige opgave. Det fremgik ikke mindst af vore senere samtaler, hvorunder han udøste sit hjerte til mig og erkendte, at han nok aldrig helt til bunds havde oplevet, hvad han selv forstod ved en "god samvittighed"¹⁾.

Således gik time efter time nede i "hulen", mens kvarterslagene hørtes fra den lille landsbykirke, efterfulgt af fjerne ekkoer fra dalens andre kirker. Det ~~kunne~~ hændte, at størstedelen af natten var gået, inden han slukkede sit lys.

Det kunne synes en gåde, hvordan denne mand kunne klare sig med så lidt søvn. En af forklaringerne - senere skal jeg komme ind på andre - må have bestået i hans trance-lignende koncentrationsevne og selvdisciplin, der krævede af ham - eller om man vil: tillod ham - kun at beskæftige sig med én ting ad gangen. En koncentration, der vel at mærke også gjaldt afspændingen. Støj, uro og snakken omkring ham syntes ikke at anfægte ham. Han lukkede det alt sammen ude - alt, hvad der ikke umiddelbart havde med arbejdet ~~at~~ og tænkningen her og nu at gøre. Dertil var han stadig - sin høje alder til trods - et bundt af ~~kræft~~ urkraft og sundhed.

x

Her føler jeg trang til at uddybe begrebet koncentrationsevne. I følge vor tids vanetænkning forekommer koncentration og afspænding (relaksation) som modsætninger,

1) Se forordet side

der udelukker hinanden. Men hvad er modsætninger? Er det ikke snarere sådan, at modsætningerne supplerer hinanden i en væsensbetingethed? Også magnetens to "modsætninger", polerne, betinger hinanden og er derfor væsensbeslægtede. Lige som modsætningsparrene sort og hvidt, lys og skygge og godt og ondt er det. Thi uden det ene forekommer det andet utænkeligt. Og mellem yderpunkterne findes de mange mere almindelige nuancer.

I virkeligheden skal der afspænding til for at koncentrere sig, men sandelig også det omvendte: Man må koncentrere sig til afspænding. Det er muligvis en af de sandheder, man registrerer som rene selvfølgeligheder i sig selv, fordi man vel sjældent gør sig den ulejlighed at tænke "selvfølgelighederne" til bunds. Og lige så sjældent praktiserer dem. Hvilket nok hænger sammen med livet, som det ofte leves i dag, hvor man formelig overfuses af vor civilisations tvivlsomme "kulturgoder", som har så travlt med at fjerne os fra både naturen omkring os og vor egen natur, vor egen tænkning, vor egen ro, vor egen koncentration - og derfor også vor personlige bevidsthedsudvidelse. Der står nemlig den evigt afbrydende telefon - og der den kværnende radio. Og her har vi grammmofonen, ugebladene og farve-TV'et. Og her står også pillerne, og udenfor venter bilerne... For blot at opremse de vigtigste blandt mange civilisationstilbud, som nok kan være kulturformidlere, men som for mange kun er øjebliksbetonede, underholdende, fantasidrøbende og tidsslugende. Og netop derfor hindrer os i at komme

i gang og i at tænke selv og finde ind til vort egentlige jeg og dets kreative muligheder. Kort sagt: Hindrer os i at leve os ud som menneskelige mennesker.

Intet under, at begrebet "stress" hører til de almindeligste lidelser i dag, thi årsagen dertil er nøje forbundet med vor tids ræs, kompromis'er og sjælelige konflikter. Et tankeeksperiment: Kunne man forestille sig en Michelangelo med TV eller en Goethe med telefon - nej, vel? De havde den fred, der gav dem chancen for at lære sig selv at kende, arbejde på én ting ad gangen, bygge deres muligheder op og derved bevare deres medfødte robusthed og kompromisløshed. Og til at koncentrere sig - og blive til genier.

x

Gunsbach var allerede dengang - i 1949 - ^{se småt} begyndt at blive til et valfartssted. ^{Næsten} Dagligt meldte der sig mennesker fra alverdens egne - og de kom tidligt og gik sent. Med bekymret mine i det ejegode ansigt tog Emmy Martin imod anmeldelserne, de utallige breve, de mange telefonopringninger. Man kunne høre hendes ivrige stemme sige: "Non, non - oh non, doktoren er alt for træt... De må prøve at forstå...". Hun ^{var} ~~er~~ sandelig sat på en udsat post! Og hun var ikke altid lige henrykt over at skulle give rollen som englen med flammesværdet, der helst ville afværge, men tilsidst måtte bevilge.

Men det hørte nu engang med til Albert Schweitzers væsen, at han ville være der for alle, der havde brug for

ham. Han følte dette som en vigtig pligt, som han aldrig måtte forsømme. Og de, der kom, var kendte og ukendte, lærde og mere tilfældige fremmede. De indfandt sig pludseligt og når som helst, enkeltvis eller i større grupper. Men til dem alle gav han lidt af sin tid.

De mange fotografer og journalister udgjorde en særlig gruppe. Utrætteligt svarede dr. Schweitzer på deres utallige spørgsmål og lod sig fotografere. Hans tålmod syntes næsten uden grænser - til stille fortvivlelse for hans tro hjælpersker, der forsøgte at skaffe ham den ro, han så hårdt havde brug for. Men Schweitzer yntede blot: "~~Men~~ De gør jo blot deres pligt..."

Men en betingelse var, at spørgsmålene var af absolut saglig natur og ikke f. eks. gik ud på at analysere ham selv. Han tålte ikke åndelig befamling eller nysgerrighed af mere personlig art. Man kender ham på ordene:

"Ingen har ret til at forsøge at trænge ind i andres væsen. At analysere andre er - hvis det ikke netop er for at hjælpe et sjæleligt forvirret menneske til rette - at bære sig ufint ad. Der gives ikke alene en legemlig, men også en åndelig blufærdighed, som vi bør tage hensyn til. Også sjælen har sine klæder, som man ikke må berøve den." 1)

1) "Fra min Barndom og Ungdom", side 71-72.

"Ak, hvor svært er det ikke at arbejde med disse stadige afbrydelser", skrev dr. Schweitzer mange år senere til mig. Men man mærkede det ^{dog aldrig} ~~ikke~~ direkte på ham. I hvert fald ikke, hvis folk var naturlige og han følte, at han kunne være dem til hjælp. Hvorimod han nærede en vis ulyst over for sensationsjægerne og dem, der smigrede ham og sagde ham forbindtlige komplimenter. Til dem havde han altid et svar på rede hånd. Således til en journalist, der allerede i alt for lang tid havde lagt beslag på hans tid og nu også forlangte et eksempel på hans "ærefrygt for livet". Da rynkede Schweitzer irriteret panden - og sagde halvt i vrede og halvt leende:

- Jeg, Albert Schweitzer, er "liv". Hvad, om De nu løslod mig i nåde og tog en smule hensyn til mig? Det ville være en praktisk anvendelse af "ærefrygt for livet".

Også diskussioner om ting, der forekom ham ørkesløse, uvæsentlige eller urimelige kunne trætte ham.

Således indfandt der sig ganske uanmeldt en yngre dame fra USA. Hun påberåbte sig en "doktordisputats", som hun havde skrevet om Albert Schweitzer og forlængst havde tilsendt ham. Det lå i luften, at hun havde forestillet sig, at doktoren ville føle sig så beæret, at han ^{kastede} ~~smad~~ alt, hvad han havde mellem hænderne for at kunne stå til hendes personlige disposition. Helst i nogle dage, kunne man forstå af hendes ret overlegne mine.

Den amerikanske dame blev ~~velkommet~~ venligt modtaget, men måtte foreløbigt nøjes med at drikke te sammen med os "faste gæster", idet det blev betydet hende, at dok-

toren arbejdede og ikke ville forstyrres. Senere på eftermiddagen blev hun modtaget af ham i hans arbejdsrum og her elskværdigt opfordret til at gøre rede for "hovedpunkterne" i sit lille arbejde. "Aber nur das Wesentliche!", hørte jeg dr. Schweitzer ^{sige} ~~tilbage~~. Der kunne ikke være tale om nogen egentlig gennemgang. Siden blev hun naturligvis inviteret til aftenmåltidet.

Nogle dage efter viste det sig, at hun havde "glemt" at betale for sit ophold på hotellet i Colmar. Men mellemværendet blev i al stilhed ordnet af Albert Schweitzer.

Et andet formiddagsbesøg kom lige så uventet som pludseligt. Det var den franske general Pierre Koenig, der havde ledet de franske hjemmestyrker under Paris' befrielse og nu var chef for de franske styrker i Tyskland. Han var sammen med sin adjutant kommet brusende i sin Cadillac. Og hvad skete? Albert Schweitzer tog sin pæneste jakke på, forlod sit studerekammer og tilbragte - hensynsfuld som altid - et par timer sammen med de to officerer, viste dem bagefter kirken og spillede på orglet.

Jeg glemmer heller aldrig, hvorledes det samme dags aften, da mørket allerede var faldet på, ringede på døren og en yngre, sindssyg kunstner fra Paris, der - som jeg senere erfarede, allerede igennem længere tid havde belejret ~~de~~ Schweitzer og også flere gange havde opnået at tale med ham - nu atter, med vilde fagter og ophidset, men tillige med

en mærkelig, hjertegribende stemme, søgte foretræde. Madame Martin var der naturligvis straks, og der udspandt sig, mens manden havde foden inden for døren, en så livlig orddyst, som man kun kan opleve den på fransk. Dr. Schweitzer havde naturligvis ikke kunnet undgå at høre uroen ude i gangen. Og da det netop var på det tidspunkt, hvor han ofte plejede at vandre over til kirken, for nu for 2. gang i dagens løb at øve sig på sit kære instrument, kom han ud af sit kammer - og slaget var vundet for staklen. "Lad mig ordne det" brummede Schweitzer, mens han gik ned ad de få trappetrin til døren, og henvendt til den fremmede sagde han i en venlig tone: "Kom!". På det lille stykke vej hen til kirken, hvor jeg atter fulgte Schweitzer, lod han ham tale, bare tale sine forvirrede og stakåndede tanker, som han søgte udløsning for. Albert Schweitzer lyttede opmærksomt og gav ham ind imellem på sin myndige måde korte, beroligende svar. Og da vi var nået til kirken, var manden gennem den kærlige behandling blevet helt rolig. Stilfærdigt satte han sig ned på en af bænke i kirkesalen, mens jeg fulgte doktoren op til orglet på pulpituret.

Det er vanskeligt for mig at forklare, hvad der egentlig skete mellem ~~de~~ Schweitzer og mig og hvordan det kom til, at vort forhold til hinanden straks blev så varmt. Jeg ved blot, at man ikke skulle sige det ^{flere} ~~to~~ gange til mig, at jeg var "alt for civiliseret" og at jeg straks efter

denne bemærkning var faldet, "slog om" og bogstaveligt talt lod naturen gå over optugtelsen. Jeg løste op for mig selv og for alt, hvad jeg ~~kunne~~ måtte rumme af umiddelbarhed. Hvordan skulle man kunne andet end strække våben over for Schweitzer, som ur-straks have "kendt" og gennemskuet én? Nu er ordet "gennemskue" almindeligvis negativt ladet i retning af en opdækning af mulige bagtanker og gustne overlæg. Men her tænker jeg på den øjeblikkelige og kærligt tolerante forståelse af ens person. Enhver forstillelse og ethvert forsøg på at gøre en røverkule af sit hjerte ville på forhånd være udelukket. Man var i hans øjne simpelthen den man var, når man var allernest ærlig over for sig selv. Derfor kom man også i samtalerne med Schweitzer hurtigt og uden omsvøb ind på selve kernen af et problem. Man kunne spare sig for en længere redegørelse af både en situation og ens egen opfattelse, thi begge dele havde han ~~forstået~~ opfanget næsten umiddelbart.

Denne evne til i uforstyrret ro og koncentration at sætte sig ind i en andens sted og situation og dermed at identificere sig med hele den pågældendes person - denne egenskab til for en stund at sætte sig fuldkommen ud over sine egne problemer, bevarede han til det allersidste. Jeg har ofte tænkt over, om det mon ikke netop var denne sjældne evne, der bevarede hans sind så smidig og ungdommelig. Og robust og sund. Hvor tit havde jeg ikke siden oplevet ham udfolde denne menneskekærlige koncentration - eller

dybdepsykologi - over for andre, der efter blot et kvarters samvær med Albert Schweitzer havde følt deres neuroser og beklemmelser svinde som dug for solen - og tilmed havde ~~opfattet~~ ^{forment} disse femten minutter som et langt tidsinterval. Hvorfor et langt? Fordi de havde følt, at de for en gangs skyld havde fået talt ud og var blevet forstået helt umiddelbart. Altså var blevet "gennemskuet" i fornævnte kærligt tolerante forstand. Umiddelbar forståelse regner ikke med tidsfaktoren. Er der her tale om magi, som nogle vittterligt har troet? Nej, der er tale om medlevende menneskelighed! Eller praktiseret naturlighed!

Den stund oprandt snart, da ~~da~~ Schweitzer ønskede, jeg skulle spille klaver for ham. Ikke at han sendte bud efter mig hin sene eftermiddag - nej, han begav sig selv op ad trappen, bankede på døren og sagde "Ich bin's". Kommet indenfor spurgte han, idet han lagde sin arm tungt på min skulder, om jeg ville gøre ham "den glæde" at demonstrere min klaverstil på flygelet nedenunder. Der var intet, jeg hellere ville!

Nede i salonen, hvor lysene allerede var tændt, satte jeg mig til flygelet. Madame Martin og Miss Gloria Coolidge, en ung amerikansk sygeplejerske, der var på orlov fra Afrika, kom hurtigt til, så jeg havde ligefrem publikum på.

Men inden jeg begyndte, ville jeg lige forklare nogle ting.

- Schiessen Sie nur los!, sagde ~~de~~ Schweitzer.

- Jeg håber ikke, at De bliver skuffede, når jeg nu spiller, hvad jeg kalder rytmisk musik...

- Igen denne fordømte beskedenhed! Slap dog af, De er ikke faldet blandt røvere. Og ~~for~~ovrigt har De jo allerede fortalt mig det, da vi spillede sammen i kirken. De skal lige vide, at jeg slet ikke står så fremad over for den rytmiske musik, som De åbenbart går ud fra. Det er jo kun få uger siden, jeg hjemvendte fra USA ¹⁾. Der oplevede jeg lidt af hvert, også lidt af livet og musikken på Broadway i New York. Og der var meget, jeg kunne lide. Se, det havde De nok ikke ventet. Nein, lieber Freund, ich bin durchaus aufnahmefähig! ²⁾

Jeg indledte med en af mine koncerttangoer, "Tango Pacifique". Og der blev lyttet andægtigt. ~~De~~ Schweitzer i begyndelsen med sænket hoved og lukkede øjne - en holdning, der dog snart ~~efter~~ afløstes af hans nøje studium af mine hænder, mens jeg spillede. Og madame Martin strålede som en sol. Jeg lod et par andre ting følge, herunder min kendingsmelodi "I Cover The Waterfront", som jeg dengang altid ind-

1) Albert Schweitzer var inviteret som hovedtaler til den lille bjergby Aspen på Colorado-plateauet, hvor Goethes 200. fødselsdag den 28. august fejredes på storslået måde. Andre hædersgæster ved den lejlighed var den spanske filosof Ortega y Gasset, den italienske tænker G. Borgese, den amerikanske digter Thornton Wilder, den tyske Goethe-forsker, professor Bergsträsser og den tidligere norske udenrigsminister, historie-professoren Halfdan Koht. Desuden havde et helt symfoniorkester under ledelse af Dimitri Mitropoulos og klavervirtuosen Arthur Rubinstein indfundet sig.

2) Nej, kære ven, jeg er absolut modtagelig!

ledte mine klaverudsendelser ^{i radioen} med. Og det kunne jeg naturligvis ikke lade være med at fortælle. Hvilket straks udløste en kanonade af spørgsmål fra Schweitzers side og førte til en livlig dialog.

- Og alt det fortæller De mig først nu! ~~Ja~~ Schweitzer lo stille og rystede på hovedet.

- Ja, det gør jeg virkelig, svarede jeg. Jeg kom ikke hertil for at spille for Dem. Mit ærinde gik jo ud på noget ganske andet.

- Ja, ja, jeg husker, De ville slå to fluer med ét smæk. Hvor jeg skulle være den ene, ho ho! Og Paris den anden...

- Ja, og Luxembourg den tredje.

- Ud med sproget, unge ven. Hvad ^{vil} ~~skal~~ De egentlig i de to byer?

Jeg fortalte, at jeg skulle indspille en optagelse til en radioudsendelse i Paris og derefter ^{høre} til Luxembourg, hvor jeg blot ville aflevere nogle af mine grammofonindspilninger til andre radioudsendelser.

Så var jeg alligevel rystet op med alt det, jeg hjemmefra havde ^{sat mig for} ~~lovet mig selv~~ at holde tand for tunge med! Her sad jeg nu i al min selvherlighed og med alle mine blandede følelser - glædeligt overrasket over Schweitzers uventede interesse, men også inderlig gal på mig selv over mit indbrud i ^{hans} ~~den Schweitzers~~ verden. En verden, der nu viste sig at være endnu rummeligere, end jeg havde ventet. Men nu var

~~de~~ Schweitzer blevet virkelig ivrig.

- Grammofonoptagelser, spurgte han. Hvad har De indspillet?

- Jeg har f. eks. indspillet de numre, jeg lige her spillet her.

- Og De har nogle af pladerne med Dem? Dem må vi endelig høre.

Dr. Schweitzer bad mig om at spille min Tango Pacifique endnu engang. Og derefter også "I Cover The Waterfront" i min specielle udgave, der med sine skiftende rubati og sine mange passageløb måske kunne have fjerne mindelser af Chopin. Schweitzer stod nu bag mig og fulgte mit spil med største opmærksomhed.

- Ser man det!, sagde han. Og efter en lille pause: Véd De af, at Deres hænder til forveksling ligner Chopins -?

Det havde jeg aldrig gjort mig tanker om.

Efterhånden begyndte klokken betænkeligt at nærme sig spisetiden. Så de to damer forlod os for at gå ud i køkkenet. Men ~~de~~ Schweitzer og jeg fortsatte en rum tid endnu. Han anbragte nu en stol på højre side af mig.

- Der er et par ting, jeg særligt har lagt mærke til. Der er for det første Deres højre hånd, som De nærmest lægger sidelæns ned i akkorderne -

- Ja, det er noget, jeg tidligt har trænet mig op til. Sætter man hånden lige over tangenterne, så vil anslaget få en naturlig slagside på tommelfingersiden, idet ~~både~~

håndens, eventuelt også armens kraft eller tyngde vil formidles ad denne vej. Hvorimod jeg holder på, at en akkord skal lyse, og det kan den jo kun, hvis jeg forlægger tyngden i anslaget til lillefingersiden. Men da ikke mindst lillefingeren i sig selv savner naturlig styrke, kan jeg kun give den kraft og intensitet, hvis jeg, som De siger, "lægger" hånden i den "retning". Altså jeg kompenserer den manglende styrke ved at lade vægten og tyngden munde ud i den svage del af hånden, især ud i lillefingeren. Hør lige forskellen på de to måder.

Jeg demonstrerede på klaveret, hvordan en akkordfølge lyder på den almindelige måde, altså med hovedvægten på tommelen. Derefter på min egen måde - med hele tyngden i håndens højre side.

- Jeg forestiller mig, vedblev jeg, at netop lillefingeren udgør det som mine førsteviolinere, der jo i alle orkestre er talrigest repræsenteret, idet de ^{og ofte} bærer melodien. På denne måde opnår jeg en langt mere lysende klang. Ikke?

Jeg var nu blevet så ^{opmærksom} ~~lyris~~ selv, at jeg næsten glemte, hvem jeg havde ved siden af mig. Aldrig nogensinde havde jeg haft en så opmærksom "elev". Og jeg fortsatte:

- Se, det andet jeg gør, er, at jeg bliver liggende på mine akkorder - liggende så længe, at opholdet mellem akkorderne bliver så ^{kort} ~~lille~~ som muligt. Også her kommer min håndstilling mig til hjælp. Og for det tredje bevarer jeg denne flugtende stilling i mine opadgående løb, men vender hånden om i de nedadgående løb. Fingrene må "følge efter" hånden i

"kørselsretningen". Altså sådan.

Og jeg demonstrerede både højre hånds- og venstre håndsløb med treklange og skalaer.

- Det var netop det andet, jeg også havde lagt mærke til, sagde Schweitzer.

- Med andre ord, disse tre ting supplerer hinanden og udgør måske det væsentligste element i min spillestil. Jeg kalder for resten disse løb med denne håndholdning for "tangplanten". Altså over for mine elever.

- Tangplanten?

- Ja, når fingrene ikke i sig selv bevæger eller "transporterer" hånden, men snarere omvendt - undskyld udtrykket - "flimrer" efter den, så kan det minde om en tangplante, som man trækker rundt med eller slæber efter sig i vandet. Ja, jeg ved godt, at det lyder tosset, men det gælder jo om at finde frem til eksempler, som alle kender og alle kan forstå...

- Så selv jeg forstår det, mener De nok, lo Schweitzer.

Vi byttede plads, og Schweitzer spillede en række akkorder med vægten lagt på lillefingeren.

- Der er unægtelig en forskel, slog Schweitzer fast, mellem klaver- og orgelspil. På orglet behøver man ikke at tænke på denne fordeling af vægt og tyngde mellem fingrene. Og hvad akkordernes længde angår, gælder nøjagtig det samme.

Albert Schweitzer fortalte nu om, hvordan han selv i Paris var blevet undervist af sin elsassiske landsmandinde, Marie Jaëll Trautmann, en af tidens store klaverpædagoger.

Men samtidig gik han til undervisning hos den ikke mindre berømte Isidore Philipp på konservatoriet. De havde hver deres egen metode og var nærmest fjendtligt indstillet over for hinanden.

- Men min orgellærer Charles Widor, fortsatte Schweitzer, vidste det hele, for han var min fortrolige, som jeg kunne snakke lige ud af posen med. Han rystede på hovedet over min ungdommelige iver og betragtede mig nærmest som en slags forsøgskanin på egne vilkår. Jeg sørgede for altid at indfinde mig meget punktligt til hans timer. Men en dag sagde jeg til ham: Hvis jeg skulle udeblive til en time, så bør De vide, hvad der er vederfareet mig. Hvordan det?, spurgte han. Jo, svarede jeg, så er jeg i nattens mulm og mørke flygtet fra staden - enten fordi madame Jaëll er kommet under vejr med, at jeg også spiller klaver med Philipp, eller fordi maître Philipp har fundet ud af, at mit anslag lyder "à la Jaëll". Kan De forestille Dem en større malheur?

I mellemtiden var der anrettet i spisestuen ved siden af, og der blev kaldt på os.

- Tak for undervisning^{en} ~~skolen~~!, sagde Schweitzer. Den skal jeg sent glemme!

Efter aftensmåltidet, hvor alle gæsterne var forsamlede, opfordrede Schweitzer mig minsandten igen til at spille. Jeg bragte nogle af de melodier, jeg allerede havde spillet. Men rejste mig derefter.

- Hop ~~la~~! Bliv roligt siddende, ~~sagde~~ udbød Schweitzer. De tror da ikke, at De allerede er færdig?

- Hvad kunne De da ellers tænke Dem at høre?, spurgte jeg.

- Meget gerne nogle melodier fra Wien, hvis De også har dem på repertoire. Dem har jeg altid haft en ~~forkærlig~~^{svag}hed ~~for~~ for. Og min yndlingsmelodi er "Wien, Wien, nur du allein". Kan De spille den?

Jeg svarede, at jeg delte Schweitzers forkærlighed for Wiener ~~genren~~ genren. Og at jeg ligeledes havde indspillet en del deraf.

For at gøre en lang historie kort: Jeg udførte "Wien, Wien, nur du allein". Efterfulgt, som det fremgår af min dagbog, af "Drunt' in der Lobau" og "Ich muss wieder a'mal in Grinzing sein". Schweitzer smilte saligt - og alle nynnede med. Siden fandt vi frem til pladerne i min kuffert. Og Albert Schweitzer viste sig mere interesseret end jeg kunne have drømt om. Værre endnu: han bestod på, at morgenvækningen nu skulle ske ved, at ^{også} mine plader blev sat på grammofofonen. Da jeg senere ved min afrejse atter indsamlede dem for at pakke dem ned i kufferten, måtte jeg hurtigt og helligt love ~~at~~ ham at sende en stak af mine Wiener plader, som nu til min behagelige gysen - sammen med Bach, Mendelssohn og César Franck - kom til at indgå i morgenprogrammerne på trappegangen.

Jovist var Gunsbach og Albert Schweitzers hus begyndt at blive et valfartssted. Men endnu var det - med lidt lykke og lidt held - muligt at opleve en dag, hvor han ikke blev bestormet af mennesker fra alle mulige ver-

denshjørner. En dag, hvor Schweitzer kunne give sig tid. Den helt store invasion - med hele turistbusser og skoleklasser - som jeg mindes fra mine senere besøg i Gunsbach, var endnu ikke sat ind. Ganske vist var det kun få uger siden, han var hjemvendt fra sin første og sidste rejse til USA, der for alvor havde gjort ham verdensberømt.

- Har De ikke et budskab til vor læsere?¹⁾, havde det lydt fra reporterne, som allerede var kommet om bord længe inden hans skib var løbet ind til landingsbroen.

- Een, der fra ensomheden bevæger sig ud i verden, kan ikke bringe verden noget budskab...

- Hvad tænker De om kommunismen?

- Den slags spørgsmål eksisterer ikke i urskoven.

Ak, dette var jo allerede en hel del i sig selv. Intet budskab, intet kommunistproblem. Hvor usædvanligt! Manden er jo i allerhøjeste grad interessant. Og hans story rummer en bunke af human interest. "Skriver sent om ~~natten, mens hans patienter sover~~ natten på filosofiske afhandlinger, mens hans patienter sover. Er nødt til at hænge sine manuskriptblade op på snore og trække dem op til loftet, så antiloperne ikke skal æde dem. Vil forsøge en ny amerikansk fremgangsmåde mod spedalskhed. Havde af sine venner hørt en del om Amerika, der ikke fandt hans behag. Beundrer skyskraberne. Mener: Amerikanerne er alle så venlige over for mig. De behandler mig som en bankier eller en bokser. Det kunstige klimaanlæg i togene er for koldt for ham. Lukker hellere af for det. Foretrækker fug-

1) Frit efter Jean Pierhal: Albert Schweitzer.

tig varme", laste man i det fugtigt-hede New York og trøstede sig over sit eget klima.

Og le, det kunne han også. Når man fulgte ham gennem det vilde, fremmede land, gaves der altid et eller at berette om. Således for eksempel, da han i Chicago på Union Station midt under en samtale med nogle venner pludselig var løbet sin vej for at hjælpe en kvinde med at bære hendes to tunge kufferter. Var denne guy virkelig allerede 74?

"Telegrafer mere om Schweitzer", lod agenturerne og bladene deres korrespondenter vide. Og endnu vigtigere: "Send ikke blot anekdoter, men også lidt om hans tanker." Ja, således kunne det gå: via story'en med "menneskelig interesse" førte vejen til at give sig af med hele manden, hans værk og hans ideer. I løbet af 24 dage kendte hele Amerika ham som "Mr. Wellblech"¹⁾ eller som "Jesu trettende discipel" eller som "Verdens største menneske". Albert Schweitzer havde med storm erobret hjerterne i en nation, der syntes at have næsten endnu mere forståelse for hans godhjertede naivitet, for hans humor og for hans bibelske enkelhed end de skeptiske og mistroiske europæere.

Fra nu af måtte Schweitzer betale samme tunge pris som alle, der befandt sig i den offentlige opmærksomheds projektørlys.

"Jeg er en ny afart af den afrikanske elefant. De jager mig med fotografiapparater og filmkameraer, som om j' var et stykke storvildt...", klagede han til den syd-

1) Mr. Bögelig

afrikanske veninde, Clara Urquhart. "For kort tid siden har jeg bogstaveligt måttet slås med nogle amerikanske fjernsynsfolk. De slog sig uden videre ned på mit hospital og ville absolut ikke affinde sig med, at jeg kategorisk vægrede mig ved at vise mig i fjernsynsprogrammet. De behandlede mig, som om jeg med denne min holdning havde tilsidesat en hellig pligt over for dem. Når jeg tænker på, at jeg netop på dette tidspunkt vågede hos en europæisk patient, der svævede mellem liv og død...".

I et brev, som Schweitzer i januar 1953 skrev til sin trofaste ven, rektor Richard Kik i Heidenheim, efter han just var returneret til Lambaréné fra Europa, udtalte han: "Nok har jeg i mit liv haft heldet med mig, men ingen ved, hvor mit liv er besværligt og hvor dyrt jeg betaler for det. I Europa er jeg et blad, der driver af sted i flodens malstrøm."

Hver ny rejse til Europa blev af Schweitzer og hans sygeplejersker imødeset med blandede følelser, thi med ~~den~~ ~~følger~~ fulgte: offentlige modtagelser, pressekonferencer, ceremonier, festmåltider, takkevisitter og i hundredevis af breve og autografer - til trods for at det blev værre og værre med skrivekrampen.

"Jeg ville ønske, at doktoren endnu var så u-berømt som før!" læser vi i et brev fra en af hans trofaste hjælpersker til Schweitzer-vennernes kreds.

Og dog følte Albert Schweitzer sig dybt bevæget af